

Вісник

Верховного Суду України

У Раді суддів України

Судові рішення у цивільних, адміністративних, господарських і кримінальних справах

Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади

Висновок експерта як доказ для суду при визнанні особи обмежено осудною

Правове регулювання «фактичних шлюбних відносин»

2(126)'2011

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Пилипчук П.П. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — начальник управління забезпечення діяльності керівництва Верховного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — суддя Верховного Суду України, голова Ради суддів України, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — суддя Верховного Суду України, секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — заступник керівника апарату—начальник правового управління Верховного Суду України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2 Новини. Події. Факти News. Events. Facts

3 У Раді суддів України At the Council of Judges of Ukraine

5 Судова практика Judicial Practice

5 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases

10 **Рішення в адміністративних справах**
Decisions in administrative cases

15 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases

19 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

25 Проблеми судово-правової реформи Challenges of Judicial-Legal Reform

25 **Москвич Л.М.** Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади

Moskvych L.M. Public confidence in the court as indicator of judicial efficiency

31 На допомогу судді Providing Advice to Judge

31 **Марчак В.Я., Ревенок О.А.** Висновок експерта як доказ для суду при визнанні особи обмежено осудною

Marchak V.Y., Revenok O.A. Expert's conclusion as evidence in the court when a person is recognized partially insane

37 *Точка зору*
Opinion

37 **Дякович М.М., Сеник С.В.** Правове регулювання «фактичних шлюбних відносин»

Diakovych M.M., Senyk S.V. Legal regulation of “actual matrimonial relations”

44 **Звіт Верховного Суду України про використання коштів Державного бюджету України за 2010 р. (загальний фонд)**

Report of the Supreme Court of Ukraine on application of funds of the State Budget of Ukraine in 2010

45 *Із зарубіжного досвіду*
From Foreign Experience

45 **Каменков В.С.** Порядок в засіданні господарственного суда

Kamenkov V.S. Procedure for commercial court session

Міжнародні зв'язки
International Ties

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

01043 Київ 43, вул. П. Орлика, 4^а, кімн. 109

Телефони:

голова редакційної колегії (44) 253–3502,
відповідальний секретар та
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

**А.В. Гончарук,
К.С. Мусянко, П.О. Мусянко,
Р.В. Парубець**

Верстка:

С.І. Самкова, В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусянко

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_book@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»

03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.

Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 21.02.2011

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 3420 прим. Ціна договірною

Василь Онопенко: «Напевне, така вже наша традиція: спочатку щось зруйнувати, а потім виправляти помилки»

Такий висновок Голова Верховного Суду України Василь Онопенко зробив у своєму виступі у парламенті 15 лютого під час розгляду проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення роботи Верховного Суду України».

«Я дуже жалкую, — сказав В. Онопенко, — що народні депутати ще на стадії розгляду законопроекту про судоустрій і статус суддів не дослухалися до пропозицій Верховного Суду України, провідних вітчизняних та міжнародних експертів, які вказували на необґрунтованість і неконституційність окремих положень судової реформи, зокрема в частині визначення статусу Верховного Суду України». Адже помилковість деяких ключових моментів судової реформи була очевидною з са-

мого початку, і для розуміння цього не потрібно було витратити час, штучно створювати проблеми, щоб потім їх вирішувати усім миром, очікувати на висновки Венеціанської комісії.

Голова Верховного Суду також зазначив, що під час зустрічі з Президентом України 14 лютого детально інформував главу держави про наслідки судової реформи — як позитивні, так і негативні. Йшлося і про цей законопроект, яким певною мірою відновлюється конституційний статус Верховного Суду як найвищого судового органу.

На думку В. Онопенка, повноваження, які повертаються Верховному Суду цим законопроектом, є безперечним позитивом. І принцип розгляду справ палатами, і право узагальнювати судову практику та надавати судам роз'яснення, і зняття обмежень щодо перегляду справ з підстав неоднакового застосування окремих процесуальних норм, і право ухвалювати остаточні рішення по суті справи (Верховний Суд цього позбавлений) — усе це вкрай необхідне для забезпечення нормальної роботи найвищого судового органу.

Однак, на переконання В. Онопенка, ці та інші позитивні пропозиції будуть перекреслені, якщо буде підтримано вочевидь неконституційне положення проекту щодо примусового зменшення складу ВСУ до 20 суддів.

Проектом передбачено, що таку «двадцятку» суддів із тих 49 суддів, які сьогодні є у Верховному Суді, відбиратиме Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Ті ж судді, які не пройдуть цей «кастинг», підлягатимуть переведенню до інших судів. Якщо ж вони не захочуть до них переходити — їх звільнять.

На переконання В. Онопенка, невідповідність цієї пропозиції Конституції України та міжнародним стандартам у сфері незалежності суддів є очевидною. Такий підхід суперечить статті 126 Основного Закону, яка закріплює принцип незмінюваності суддів і передбачає вичерпний перелік підстав для звільнення суддів з посади. Таких підстав, як примусове переведення до іншого суду чи примусове відправлення у відставку, Конституція не передбачає.

Василь Онопенко висловив сподівання, що законодавча пропозиція про примусове звільнення суддів Верховного Суду не може знайти і не знайде підтримки в парламенті. Крім того, він зазначив, що при остаточному ухваленні цього проекту парламент має скасувати інститут допуску скарг до Верховного Суду через вищі спеціалізовані суди, що сьогодні є штучною перешкодою у доступі громадян до вітчизняного правосуддя.

(З повідомлення Прес-служби Верховного Суду України)

Обмежено доступ до окремих судових рішень

Судові рішення про надання дозволів на проведення окремих слідчих дій або оперативно-розшукових заходів у кримінальних справах будуть загальнодоступними у Єдиному державному реєстрі судових рішень лише після певної процедури.

Електронні копії таких судових рішень позначаються відміткою «Тимчасове обмеження доступу», адміністратор реєстру має право відкрити їх для загального доступу лише після надходження повідомлення слідчого, прокурора чи органу дізнання або

електронної копії вироку чи постанови про закриття справи.

Цю процедуру передбачено постановою Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 р. № 9 «Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень».

РІШЕННЯ № 1

21 січня 2011 року

м. Київ

Заслухавши та обговоривши інформацію голови Ради суддів України Романюка Я.М. щодо стану виконання вимог закону щодо незалежності судів при проведенні перевірок судів органами державної контрольно-ревізійної служби, відповідно до статті 113, пункту 5 частини 5 статті 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Положення про Раду суддів України, затвердженого Х позачерговим з'їздом суддів України 16 вересня 2010 року, Рада суддів України вирішила:

1. Інформацію взяти до відома.
2. Для усунення загрози незалежності судів звернутися до Президента України з проханням дати доручення Кабінету Міністрів України вжити заходів щодо недопущення вчинення органами виконавчої влади дій, які можуть поставити під сумнів незалежність судів, зокрема, проведення перевірок фінансово-господарської діяльності судів органами державної контрольно-ревізійної служби.

Звернення Ради суддів України до Президента України В.Ф. Януковича

Шановний Вікторе Федоровичу!

До Ради суддів України надійшла інформація щодо проведення в судах перевірок фінансово-господарської діяльності органами державної контрольно-ревізійної служби.

Водночас, на думку Ради суддів України, проведення зазначених перевірок органами державної контрольно-ревізійної служби загрожує незалежності судів виходячи з наступного.

Відповідно до статті 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. При цьому органи вказаних гілок влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах відповідно до законів України.

Статтею 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що незалежність судді забезпечується, в тому числі, окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, що відповідно до частини 2 статті 142 названого закону покладається на Державну судову адміністрацію України як головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів.

Крім того, відповідно до вимог пункту 24 статті 4 Положення про Державну судову адміністрацію України, саме Державна судова адміністрація України як головний розпорядник коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення

діяльності судів здійснює внутрішній контроль за використанням бюджетних коштів і матеріальних ресурсів у судах, територіальних управліннях, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління Державної судової адміністрації України.

Разом з тим, при виявленні порушень фінансово-господарської діяльності державна контрольно-ревізійна служба звертається до судових органів з позовами про їх усунення. Така ситуація може спричинити конфлікт інтересів між судом як органом, який здійснює правосуддя, та органом, щодо якого здійснюється перевірка.

В той же час, перевірки установ судової системи відповідно до вимог Закону України «Про Рахункову палату» неодноразово здійснювались Рахунковою палатою. При цьому, у Рахунковій палаті відсутнє право на звернення з відповідними позовами до суду.

З огляду на зазначене, Рада суддів України сподівається на Вашу підтримку та просить Вас, шановний Вікторе Федоровичу, дати доручення Кабінету Міністрів України вжити заходів щодо недопущення вчинення органами виконавчої влади дій, які можуть поставити під сумнів незалежність суддів, зокрема, проведення перевірок фінансово-господарської діяльності судів органами державної контрольно-ревізійної служби.

З повагою

**Голова
Ради суддів України**

Я.М. Романюк

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
рішенням Ради суддів України
від 24 грудня 2010 року № 33

«ПОГОДЖЕНО»
24 грудня 2010 року
Голова Державної судової адміністрації України
Р. І. Кирилюк

Зміни до Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України 26 листопада 2010 року № 30

I. Підпункт 3.1.7 пункту 3.1 Положення викласти у такій редакції:
«3.1.7. Збори суддів відповідного суду визначають засади формування колегії суддів без здійснення повторного автоматизованого розподілу справ також у випадках:

- призначення колегіального складу суду першої інстанції;
- збільшення складу колегії суддів у судах апеляційної і касаційної інстанцій;
- необхідності внесення змін до складу колегії суддів у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю судді (суддів), його (їх) відпусткою, відрядженням;
- помилково визначеної спеціалізації;
- повернення до суду вищої інстанції справи, в якій судові рішення скасовувалися з передачею справи на новий розгляд до суду нижчої інстанції;
- розподілу позовних заяв, апеляційних і касаційних скарг, які надійшли до суду повторно з передбачених процесуальним законом підстав.

Збори суддів визначають також особливості розподілу судових справ:

— у випадках виявлення значної різниці в навантаженні на суддів (колегію суддів);

— у випадках знеструмлення електромережі суду, виходу з ладу обладнання або комп'ютерних програм чи настання інших обставин, які унеможливають функціонування автоматизованої системи, що триває понад один робочий день;

— які відповідно до законодавства підлягають реєстрації та/або розгляду в неробочі дні;

— при вирішенні питань про передачу справ на розгляд суддям, які займають адміністративні посади або інші посади в органах судової влади, суддівського самоврядування чи органах системи судової влади, суддівського самоврядування чи органах системи судової влади, секретаря пленуму відповідного суду тощо), — з метою забезпечення умов для виконання ними обов'язків як за займаною посадою, так і обов'язків судді».

II. Пункт 3.7 Положення викласти у такій редакції:
«3.7. Протокол зберігається в автоматизованій системі».

Додаток № 1 до рішення Ради суддів України від 21 січня 2011 року № 4

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
рішенням Ради суддів України
від 21 січня 2011 року № 4

«ПОГОДЖЕНО»
21 січня 2011 року
Голова Державної судової адміністрації України
Р. І. Кирилюк

Зміни до Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України 26 листопада 2010 року № 30 із змінами, внесеними рішенням Ради суддів України 24 грудня 2010 року № 33

I. Пункт 3.4 Положення, підпункти 3.4.2, 3.4.3 пункту 3.4 Положення виключити.

II. Пункт 3.7 Положення, підпункт 3.7.1 пункту 3.7 Положення виключити.

III. Додатки № 2, № 3, № 4 до Положення про автоматизовану систему документообігу суду виключити.

Коментар

Член Ради суддів України, суддя Верховного Суду України Г.В. Канигіна:

У ст. 15 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судову систему та статус суддів» (далі — Закон) передбачено визначення персонального складу суду для розгляду конкретної справи автоматизованою системою документообігу за принципом вірогідності розподілу справ під час реєстрації в суді позовних заяв, клопотань та скарг.

Положення про автоматизовану систему документообігу (далі — Положення) затверджується Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України (далі —

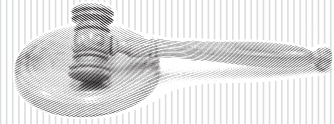
ДСА) з урахуванням специфіки спеціалізації судів, що перехідними положеннями Закону було рекомендовано зробити до 1 грудня 2010 р.

У зв'язку з такими вимогами Закону для підготовки проекту Положення було створено робочу групу, яку очолював заступник Голови ДСА В.В. Півторак, а 26 листопада 2010 р. Рада суддів України своїм рішенням № 30 затвердила Положення.

Під час автоматизованого розподілу справ у судах виникла необхідність внесення змін до Положення. Наприклад, протокол про автоматизований

розподіл справ зберігається в автоматизованій системі. У п. 3.7.1 Положення передбачалося, що наприкінці кожного робочого дня після завершення автоматичного розподілу справ роздруковується реєстр автоматичного розподілу судових справ. Практика показала, що це ускладнює роботу працівників суду та є зайвим.

Враховавши пропозиції, які надійшли із судів різних юрисдикцій, рішеннями від 24 грудня 2010 р. та 21 січня 2011 р. Рада суддів України внесла до Положення відповідні зміни.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ч. 2 ст. 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Таким чином, як підставу для розірвання договору на вимогу однієї сторони закон передбачає не тільки факт порушення умов договору другою стороною, а й обов'язково наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною.

Суд мав з'ясувати, чи було завдано порушенням банком і позичальником умов договорів поруки шкоди іншим учасникам цих договорів

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 22 грудня 2010 р.
(в и т я г)

У вересні 2009 р. С.А., С.Т. і Д.О. звернулися до суду з позовом до публічного акціонерного товариства «Банк «Фінанси та кредит» (далі — Банк), третя особа — Д.Ю., про розірвання договорів поруки.

Позивачі зазначили, що 18 червня 2007 р. між Банком і Д.Ю. було укладено кредитний договір, за яким Банк надав Д.Ю. кредит у сумі 1 млн 294 тис. доларів США під 14 % річних, а також 18 червня 2007 р. вони, позивачі, уклали з Банком та Д.Ю. договори поруки, за якими поручилися за виконання Д.Ю. своїх зобов'язань за укладеним з Банком кредитним договором. Посилаючись на те, що пізніше Банк і Д.Ю. неодноразово змінювали умови кредитного договору без їхньої як поручителів згоди, внаслідок чого збільшився обсяг їх відповідальності, позивачі просили про розірвання договорів поруки.

Рішенням Ленінського районного суду м. Севастополя від 3 грудня 2009 р. та додатковим рішенням цього суду від 17 грудня 2009 р. позов задоволено.

Апеляційний суд м. Севастополя рішенням від 1 квітня 2010 р. рішення суду першої інстанції в частині задоволення позову Д.О. про розірвання договору поруки скасував і ухвалив у цій частині нове рішення про відмову в позові. У решті рішення місцевому суду залишено без змін.

У касаційній скарзі Банк, посилаючись на порушення судом норм матеріального і процесуального права, просив скасувати рішення суду першої інстанції та рішення апеляційного суду в

частині вирішення позовних вимог С.А. і С.Т. та ухвалити в цій частині нове рішення про відмову в позові.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Ухвалюючи рішення про розірвання укладених позивачами С.А. та С.Т. з Банком і позичальником Д.Ю. договорів поруки, суд першої інстанції, з висновками якого в цій частині погодився апеляційний суд, виходив із того, що Банк та позичальник Д.Ю. змінили умови кредитного договору без згоди позивачів як поручителів, внаслідок чого збільшився обсяг їх відповідальності.

Однак із таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до ч. 2 ст. 651 ЦК договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Суд установив, що 18 червня 2007 р. між Банком та Д.Ю. було укладено кредитний договір. Того ж дня між Банком, Д.Ю., а також С.А. і С.Т. укладено договори поруки, за якими С.А. та С.Т. поручи-

лися перед Банком за виконання Д.Ю. зобов'язань за кредитним договором.

Згідно з підпунктом 4.4 укладених Банком, позичальником і С.А. та С.Т. договорів поруки внесення змін і доповнень у кредитний договір, внаслідок чого збільшується обсяг відповідальності поручителя, не допускається без згоди поручителя.

Як установив суд, 3 жовтня та 28 листопада 2008 р. Банк і позичальник без згоди поручителів С.А. та С.Т. внесли зміни до кредитного договору щодо зобов'язань позичальника, внаслідок чого обсяг відповідальності поручителів збільшився.

Встановивши такі обставини, суд дійшов висновку про наявність передбачених законом підстав для розірвання укладених із С.А. та С.Т. договорів поруки, однак при цьому не взяв до уваги того, що як підставу для розірвання договору на вимогу однієї сторони закон передбачає не тільки факт порушення умов договору другою стороною, а й обов'язково наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною.

Суд також не з'ясував, чи було завдано порушенням Банком і позичальником умов договорів поруки шкоди іншим учасникам цих договорів — поручителям С.А. та С.Т.

Крім того, взявши в основу свого висновку про те, що внаслідок зміни Банком і позичальником умов кредитного договору обсяг відповідальності поручителів збільшився, висновок експерта від 22 березня 2010 р., суд на порушення вимог ст. 212 ЦПК не вивчив ретельно експертного висновку від 31 березня 2010 р., згідно з яким загальний обсяг платежів позичальника після внесення змін до кредитного договору не змінився, і не дав йому на-

лежної оцінки, а лише зазначив як підставу для відхилення цього висновку його невідповідність експертному висновку від 22 березня 2010 р.

Розглядаючи спір про розірвання договорів, суд також не вирішив питання про залучення до участі у справі як відповідача однієї із сторін цих договорів — позичальника Д.Ю., що відповідно до п. 4 ст. 311 ЦПК в редакції, чинній на час розгляду справи, було обов'язковою підставою для скасування рішення суду з передачею справи на новий розгляд.

Таким чином, суд порушив норми процесуально-го права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, і згідно з ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій у частині вирішення позовних вимог С.А. та С.Т. і направлення справи в цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції.

Рішення апеляційного суду в частині вирішення позовної вимоги Д.Ю. оскаржене не було, тому не перевірялося судом касаційної інстанції відповідно до положень ст. 335 ЦПК.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338 і п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Банку задовольнила частково: рішення Ленінського районного суду м. Севастополя від 3 грудня 2009 р., додаткове рішення цього суду від 17 грудня 2009 р. та рішення Апеляційного суду м. Севастополя від 1 квітня 2010 р. в частині вирішення позовних вимог С.А. та С.Т. скасувала і передала справу в цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції.

Згідно зі ст. 185 СК України той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Розмір участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі спору визначається за рішенням суду, з урахуванням обставин, що мають істотне значення.

Таким чином, участь у додаткових витратах на дитину є не правом, а обов'язком батька (матері) незалежно від сплати ним (нею) аліментів, і закон не передбачає можливості повного звільнення особи від участі в таких витратах, а обставини, що мають істотне значення, враховуються лише при визначенні судом розміру участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі виникнення спору

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 8 грудня 2010 р.*

(в и т я г)

У листопаді 2008 р. П.І. звернулася до суду з позовом до П.А. про стягнення аліментів і додаткових витрат на дитину.

Позивачка зазначила, що з 9 листопада 2007 р. перебуває з відповідачем у зареєстрованому шлюбі, в якому вони мають сина, 2008 р. народження.

Спільне життя у П.І. та П.А. не склалося, у зв'язку з чим вони припинили шлюбні відносини.

Посилаючись на те, що дитина — інвалід дитинства і потребує постійного медичного догляду, спеціального харчування й перебуває на її утриманні, а відповідач матеріальної допомоги не надає, П.І. просила стягнути з П.А. на її користь аліменти в розмірі $\frac{1}{4}$ частки від усіх видів його доходу щомісяця з 1 грудня 2008 р. до досягнення дитиною повноліття; аліменти на її утримання у розмірі $\frac{1}{4}$ частки від усіх видів доходу відповідача щомісяця з 1 грудня 2008 р. до досягнення дитиною трьох років; додаткові витрати на дитину в розмірі 200 грн щомісяця з 1 грудня 2008 р.

Пізніше позивачка уточнила позовні вимоги і просила стягнути з П.А. на її користь додаткові витрати на дитину в розмірі 600 грн щомісяця з 1 грудня 2008 р.

Калінінський районний суд м. Горлівки Донецької області рішенням від 10 березня 2009 р., залишив без змін ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 16 червня 2009 р., позовні вимоги П.І. задовольнив частково. Суд постановив стягнути з П.А. аліменти на користь позивачки на утримання малолітнього сина в розмірі $\frac{1}{4}$ частки від усіх видів доходу, але не менше ніж 30 % від прожиткового мінімуму щомісяця з 5 листопада 2008 р. до досягнення дитиною повноліття; аліменти на користь і на утримання П.І. у розмірі $\frac{1}{4}$ частки з усіх видів доходу, але не менше ніж 30 % від прожиткового мінімуму щомісяця з 5 листопада 2008 р. до досягнення дитиною трьох років. У задоволенні позовних вимог у частині стягнення додаткових витрат на утримання дитини суд відмовив.

У касаційній скарзі П.І. просила скасувати ухвалені у справі судові рішення в частині відмови в задоволенні позовних вимог про стягнення додаткових витрат на дитину, а справу в цій частині передати на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши наведені у скарзі доводи та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог П.І. у частині стягнення додаткових витрат на дитину, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що позивачка не обґрунтувала потребу дитини в додаткових витратах і не надала розрахунку цих витрат.

Проте з такими висновками судів погодитися не можна.

Відповідно до ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Згідно зі ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; 5) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити; 6) як розподілити між сторонами судові витрати; 7) чи є підстави допустити негайне виконання судового рішення; 8) чи є підстави для скасування заходів забезпечення позову.

Ухвалені у справі судові рішення зазначеним вимогам закону не відповідають.

Суд установив, що П.І. з 9 листопада 2007 р. перебуває з П.А. у зареєстрованому шлюбі, оскільки спільне життя не склалося, подружжя припинило шлюбні відносини.

У шлюбі вони мають сина, 2008 р. народження, який є інвалідом дитинства і потребує постійного медичного догляду та спеціального харчування, його утримує П.І., що перебуває у відпустці для догляду за дитиною до трьох років.

Відповідач добровільно допомоги на утримання дитини не надає.

Згідно зі ст. 185 СК той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Розмір участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі спору визначається за рішенням суду, з урахуванням обставин, що мають істотне значення.

Таким чином, участь у додаткових витратах на дитину є не правом, а обов'язком батька (матері) незалежно від сплати ним (нею) аліментів, і закон не передбачає можливості повного звільнення особи від участі в таких витратах, а обставини, що мають істотне значення, враховуються лише при визначенні судом розміру участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі виникнення спору.

Вирішуючи спір і відмовляючи в задоволенні позовних вимог у частині стягнення додаткових витрат на дитину, суд першої інстанції на зазначені положення закону уваги не звернув; у достатньому обсязі не визначив характеру спірних правовідносин; не взяв до уваги наданих позивачкою доказів на підтвердження її вимог про стягнення додаткових витрат на дитину та безпідставно звільнив відповідача від обов'язку участі в додаткових витратах на дитину.

Апеляційний суд на порушення вимог статей 303 та 315 ЦПК належним чином не перевірів доводів апеляційної скарги, в ухвалі не зазначив кон-

кретних обставин і фактів, що спростовують такі доводи, і залишив рішення суду першої інстанції без змін.

За таких обставин та керуючись статтями 336 та 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу П.І. задовольнила: рішення Калінінського районного суду м. Горлівки Донецької області від 10 березня 2009 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 16 червня 2009 р. в частині стягнення додаткових витрат на дитину скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про оренду землі» істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, форм платежу, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату; умови використання та цільове призначення земельної ділянки, яка передається в оренду; умови збереження стану об'єкта оренди; умови і строки передачі земельної ділянки орендарю; умови повернення земельної ділянки орендодавцеві; існуючі обмеження (обтяження) щодо використання земельної ділянки; визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини; відповідальність сторін; умови передачі у заставу та внесення до статутного фонду права оренди земельної ділянки.

Договір оренди земельної ділянки, який не містить необхідної інформації про об'єкт оренди як одну з істотних умов договору оренди землі, не є укладеним. Неукладений договір не породжує для сторін прав та обов'язків, на досягнення яких було спрямоване їх волевиявлення під час документального оформлення договору.

У разі передчасної передачі майна на виконання юридично ще не укладеного договору право на це майно у набувача не виникає і власник може витребувати його в порядку, встановленому гл. 83 ЦК України

РІШЕННЯ

колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

від 8 грудня 2010 р.

(в и т я г)

У травні 2010 р. Г. звернувся до суду з позовом до приватного сільськогосподарського підприємства «Сокиринське» (далі — Підприємство) про розірвання договору оренди.

Позивач зазначив, що в березні 2007 р. уклав з відповідачем договір, за яким передав в оренду належну йому земельну ділянку площею 2,16 га. Пославшись на порушення Підприємством умов договору оренди, Г. просив про розірвання цього договору.

Пізніше позивач змінив позовні вимоги і просив витребувати від відповідача належну йому земельну ділянку як таку, якою той користується без достатньої правової підстави, адже договір через недосягнення його сторонами згоди з усіх істотних умов договору оренди землі не

є укладеним і права користування землею для відповідача не породжує.

Срібнянський районний суд Чернігівської області рішенням від 15 червня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Чернігівської області від 27 серпня 2010 р., у позові відмовив.

У касаційній скарзі Г., посилаючись на порушення судом норм матеріального і процесуального права, просив скасувати рішення суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду й ухвалити нове рішення, яким позов задовольнити.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховно-

го Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню.

Відмовляючи в позові про повернення безпідставно набутої земельної ділянки, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що відповідач користується спірною земельною ділянкою на підставі укладеного з позивачем договору її оренди, а позивач не довів факту використання її відповідачем без достатньої правової підстави.

Однак із таким висновком погодитися не можна.

Згідно з ч. 1 ст. 638 ЦК договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору та умови, що визначені законом як істотні.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-ХІV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-ХІV) істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, форм платежу, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату; умови використання та цільове призначення земельної ділянки, яка передається в оренду; умови збереження стану об'єкта оренди; умови і строки передачі земельної ділянки орендарю; умови повернення земельної ділянки орендодавцеві; існуючі обмеження (обтяження) щодо використання земельної ділянки; визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини; відповідальність сторін; умови передачі у заставу та внесення до статутного фонду права оренди земельної ділянки.

Невід'ємною частиною договору оренди землі на підставі ч. 4 ст. 15 Закону № 161-ХІV є план або схема земельної ділянки, яка передається в оренду; кадастровий план земельної ділянки з відображенням обмежень (обтяжень) у її використанні та встановлених земельних сервітутів; акт визначення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості); акт приймання-передачі об'єкта оренди; проект відведення земельної ділянки у разі його розроблення згідно із законом.

На порушення цієї норми Закону № 161-ХІV до підписаного сторонами документа не долучено плану або схеми земельної ділянки, яка передається в оренду, її кадастрового плану та акта визначення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), що унеможливорює її ідентифікацію, особливо з урахуванням того, що позивачу належить земельна ділянка площею 3,76 га, а предмет договору — земельна ділянка площею 2,16 га.

Разом з тим інформація про об'єкт оренди (місце розташування земельної ділянки), як зазначено вище, є однією з істотних умов договору оренди земельної ділянки.

Отже, підписаний сторонами документ не містить необхідної інформації про об'єкт оренди як одну з істотних умов договору оренди землі, тобто договір не є укладеним. Неукладений договір не породжує для сторін прав та обов'язків, на досягнення яких було спрямоване їх волевиявлення під час документального оформлення договору.

У разі передчасної передачі майна на виконання юридично ще не укладеного договору право на це майно у набувача не виникає і власник може витребувати його в порядку, встановленому гл. 83 ЦК. Про це йдеться в п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними».

Положення ч. 2 ст. 15 Закону № 161-ХІV, відповідно до якого недосягнення сторонами згоди з усіх істотних умов договору оренди землі є підставою для визнання його недійсним, застосуванню не підлягає, оскільки суперечить змісту ч. 1 ст. 215 прийнятого пізніше ЦК, згідно з якою недійсним може бути визнано лише укладений договір.

Отже, договір оренди земельної ділянки не є укладеним, тому відповідач користується нею без достатньої правової підстави, а позивач вимагає витребування від відповідача безпідставно набутого майна.

Спирні правовідносини регулюються статтями 1212 та 1213 ЦК, відповідно до яких набувач зобов'язаний повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі.

Суд на зазначене положення закону та обставини справи уваги не звернув, належної оцінки їм не дав і ухвалив помилкове рішення через неправильне застосування норм матеріального права, що за ст. 341 ЦПК є підставою для його скасування та ухвалення нового рішення про задоволення позову.

Керуючись ч. 1 ст. 638, статтями 1212 та 1213 ЦК, ст. 15 Закону № 161-ХІV, п. 5 ч. 1 ст. 336, ст. 341, ч. 2 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Г. задовольнила: рішення Срібнянського районного суду Чернігівської області від 15 червня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Чернігівської області від 27 серпня 2010 р. скасувала, постановила витребувати від Підприємства земельну ділянку площею 2,16 га та повернути її Г.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Суд касаційної інстанції, оцінюючи обставини, що перешкоджають здійсненню процесуального права на касаційне оскарження, на які заявник посилається як на поважні, має виходити з оцінки та аналізу всіх наведених у клопотанні доводів і з того, чи мав заявник за таких обставин можливість своєчасно реалізувати право на касаційне оскарження.

Не давши оцінки тій обставині, що в судовому засіданні суд апеляційної інстанції оголосив вступну та резолютивну частини рішення, а з повним текстом ухвали сторона мала змогу ознайомитися тільки після її одержання, касаційний суд помилково визнав, що пропущений строк на касаційне оскарження поновити неможливо

ПОСТАНОВА
Іменем України

23 лютого 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою Державної податкової інспекції у м. Нова Каховка Херсонської області (далі — ДПІ) справу за її позовом до відкритого акціонерного товариства «Новокаховський хлібозавод» (далі — ВАТ), товариства з обмеженою відповідальністю «Миколаїв НТС» (далі — ТОВ) про визнання недійсним правочину та стягнення коштів, **в с т а н о в и л а:**

У червні 2007 р. ДПІ звернулася до суду з позовом, в якому просила визнати недійсним укладений між відповідачами договір поставки з реалізації продуктів харчування від 15 липня 2005 р. № 56/06 (далі — договір поставки).

Господарський суд Херсонської області постановою від 9 серпня 2007 р. позов задовольнив.

Одеський апеляційний адміністративний суд постановою від 29 квітня 2009 р. скасував постанову суду першої інстанції та закриття провадження у справі в частині визнання недійсним договору поставки. Суд прийняв нову постанову, якою відмовив ДПІ у задоволенні позову в частині стягнення з ВАТ на користь держави отриманих за правочином коштів на загальну суму 2 млн 430 тис. 424 грн 97 коп. та стягнення з ТОВ на користь ВАТ суми грошових коштів, отриманих на виконання правочину.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 24 листопада 2009 р. у задоволенні заяви ДПІ про поновлення строку на касаційне оскарження відмовив, а касаційну скаргу на постанову Одеського апеляційного адміністративного суду від 29 квітня 2009 р. залишив без розгляду.

У скарзі до Верховного Суду України ДПІ, пославшись на порушення норм процесуального права, просила переглянути за винятковими обставинами і скасувати зазначену ухвалу Вищого адміністративного суду України та направити

справу до цього суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України визнала, що скарга є обґрунтованою і підлягає задоволенню з таких підстав.

Однією з основних засад судочинства, визначеною п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом.

У ч. 2 ст. 212 КАС⁽¹⁾ передбачено, що касаційна скарга на судові рішення подається протягом одного місяця після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, крім випадків, передбачених цим Кодексом, а в разі складення постанови в повному обсязі відповідно до ст. 160 КАС⁽¹⁾ — з дня складення постанови в повному обсязі.

Суд касаційної інстанції, вирішуючи питання про поновлення строку на касаційне оскарження, встановив, що оскаржувана ухвала суду апеляційної інстанції була постановлена у присутності представників сторін, тому дійшов висновку, що їх було належним чином повідомлено про її винесення. При цьому суд касаційної інстанції не взяв до уваги, що позивач міг визначити підстави такого оскарження тільки після ознайомлення з повним текстом ухвали. Сам по собі факт участі позивача в судовому засіданні суду апеляційної інстанції не може свідчити про неповажність причин пропуску ним строку на касаційне оскарження за умови, що на порушення вимог ч. 2 ст. 167 КАС⁽¹⁾ апеляційний суд копію ухвали йому не видав, оскільки вона не була складена в повному обсязі.

29 квітня 2009 р. Одеський апеляційний адміністративний суд оголосив лише вступну та резолютивну частини рішення, а з повним текстом ухвали позивач мав змогу ознайомитися тільки

¹ Тут і далі так позначаються статті законів України, чинні на час розгляду справ, але які були змінені відповідно до Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів».

* Публікується повний текст судових рішень з незначною редакційною правкою.

після її одержання (вхідний № 9844/10 від 24 липня 2009 р.). Залишивши зазначену обставину поза увагою, касаційний суд дійшов висновку про відсутність підстав для поновлення строку на касаційне оскарження. Цей висновок є помилковим, оскільки не ґрунтується на зазначених вище нормах процесуального права.

Оцінюючи обставини, що перешкождали здійсненню процесуального права на касаційне оскарження, на які заявник посилається як на поважні, суд має виходити з оцінки та аналізу всіх наведених у клопотанні доводів і з того, чи мав заявник за таких обставин можливість своєчасно реалізувати право на касаційне оскарження.

Враховуючи наведене, ухвала Вищого адміністративного суду України від 24 листопада

2009 р. не ґрунтується на вимогах процесуального закону, є незаконною і підлягає скасуванню, а справа — направленню до цього самого суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Керуючись статтями 242, 243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу ДПІ задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 24 листопада 2009 р. скасувати, справу направити до цього суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про податок на додану вартість» податкова накладна складається у момент виникнення податкових зобов'язань продавця у двох примірниках. Податкова накладна видається платником податку, який поставляє товари (послуги), на вимогу їх отримувача, та є підставою для нарахування податкового кредиту (підпункти 7.2.3, 7.2.6 п. 7.2).

Таким чином, докази, на які послалися суди на обґрунтування своїх рішень, є обов'язковими, але не вичерпними, оскільки предмет доказування у справі, що розглядається, становлять обставини, що підтверджують або спростовують реальність здійснення самої господарської операції (поставки товару), а отже, і обґрунтованість визначення податкового кредиту позивача

ПОСТАНОВА Іменем України

15 червня 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у відкритому судовому засіданні в порядку провадження за винятковими обставинами за скаргою Державної податкової інспекції у Болградському районі Одеської області (далі — ДПІ) справу за позовом закритого акціонерного товариства «Болградський виноробний завод» (далі — ЗАТ) до ДПІ про скасування податкових повідомлень-рішень, **в с т а н о в и л а:**

У червні 2006 р. ЗАТ звернулося до суду з позовом, у якому, пославшись на невідповідність вимогам чинного законодавства України, просило визнати недійсними податкові повідомлення-рішення ДПІ: від 31 травня 2006 р. № 0000512301/0 щодо визначення податкового зобов'язання з податку на додану вартість (далі — ПДВ) в сумі 4 млн 994 тис. 58 грн — 3 млн 329 тис. 372 грн за основним платежем та 1 млн 664 тис. 686 грн штрафних (фінансових) санкцій; від 7 червня 2006 р. № 0000552301/0/2 щодо визначення податкового зобов'язання з ПДВ у сумі 3 млн 804 тис. 655 грн 50 коп. — 2 млн 794 тис. 411 грн за основ-

ним платежем та 1 млн 10 тис. 244 грн 50 коп. штрафних (фінансових) санкцій.

Під час підготовчого провадження позивач уточнив вимоги і просив скасувати зазначені податкові повідомлення-рішення.

Господарський суд Одеської області постановою від 7 серпня 2006 р., залишеною без змін ухвалою Одеського апеляційного господарського суду від 17 листопада 2006 р., позов задовольнив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 16 грудня 2009 р. зазначені судові рішення залишив без змін.

У скарзі до Верховного Суду України ДПІ, пославшись на наявність підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, просила скасувати ухвалені судові рішення й направити справу на новий судовий розгляд. На обґрунтування скарги надано копії судових рішень від 14 травня та 16 грудня 2009 р. в інших справах, у яких, на думку скаржника, касаційний суд правильно, на відміну від справи, що розглядається, застосував пункти 1.3, 1.8 ст. 1, підпункти 7.2.3, 7.2.6 п. 7.2 ст. 7 Закону від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану

вартість» (далі — Закон № 168/97-ВР); ст. 2^(*), частини 4, 5 ст. 11, ст. 159 КАС.

Заслухавши представника ДПІ, перевіrivши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи та заперечення на них, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про наявність підстав для задоволення скарги.

Суди встановили, що 21 січня 2005 р. позивач і приватне підприємство «Проекція» (далі — ПП) уклали договір купівлі-продажу, відповідно до якого останнє зобов'язувалося поставити вугільну продукцію, а ЗАТ — прийняти продукцію й оплатити її вартість. Кількість продукції визначалася додатком до договору.

Згідно з актом перевірки ПП відвантажило ЗАТ 182 тис. 997 тонн вугілля на загальну суму 32 млн 99 тис. 166 грн, у тому числі 5 млн 349 тис. 861 грн ПДВ. У рахунок оплати за одержаний товар ЗАТ перерахувало продавцю 12 млн 430 тис. 758 грн 36 коп.

Під час здійснення перевірки позивач на підтвердження виконання умов договору надав ДПІ податкові накладні, специфікації товару, що поставлявся, акти приймання-передачі товару, накладні, рахунки-фактури.

Вирішуючи спір, суди виходили з того, що ці документи повною мірою підтверджують факт здійснення господарських операцій.

Крім того, суди зазначили, що ДПІ не встановила порушень ЗАТ щодо відображення в податкових деклараціях сум податкових зобов'язань, а порушення контрагентами позивача податкового законодавства не є підставою для висновку про порушення саме позивачем підпункту 7.4.1 п. 7.4 ст. 7 Закону № 168/97-ВР.

На думку колегії суддів, надання податковому органу належним чином оформлених документів, передбачених законодавством про податки та збори, з метою одержання податкової вигоди є підставою для її одержання, якщо податковий орган не встановив та не довів, що відомості, які містяться в цих документах, неповні, недостовірні та (або) суперечливі, є наслідком укладення нікчемних правочинів або коли відомості ґрунтуються на інших документах, недійсність даних у яких установлена судом.

Про необґрунтованість отримання податкової вигоди можуть також свідчити підтверджені доказами доводи податкового органу, зокрема про наявність таких обставин:

– неможливість реального здійснення платником податків зазначених операцій з урахуванням часу, місця знаходження майна або обсягу матеріальних ресурсів, економічно необхідних для виробництва товарів, виконання робіт або послуг, нездійснення особою, яка значиться виробником товару, підприємницької діяльності;

– відсутність необхідних умов для досягнення результатів відповідної підприємницької, економічної діяльності у зв'язку з відсутністю управлінського або технічного персоналу, основних коштів, виробничих активів, складських приміщень, транспортних засобів;

– облік для цілей оподаткування тільки тих господарських операцій, які безпосередньо пов'язані з виникненням податкової вигоди, якщо для такого виду діяльності також потрібне здійснення й облік інших господарських операцій;

– здійснення операцій з товаром, що не вироблявся або не міг бути вироблений в обсязі, зазначеному платником податків у документах обліку;

– відсутність первинних документів обліку.

Відповідно до ст. 7 Закону № 168/97-ВР податкова накладна складається у момент виникнення податкових зобов'язань продавця у двох примірниках. Податкова накладна видається платником податку, який поставляє товари (послуги), на вимогу їх отримувача, та є підставою для нарахування податкового кредиту (підпункти 7.2.3, 7.2.6 п. 7.2).

Таким чином, докази, на які послалися суди на обґрунтування своїх рішень, є обов'язковими, але не вичерпними, оскільки предмет доказування у справі, що розглядається, становлять обставини, що підтверджують або спростовують реальність здійснення самої господарської операції (поставки товару), а отже, й обґрунтованість визначення податкового кредиту позивача.

За ст. 11 КАС суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає (частини 4, 5).

Згідно зі ст. 159 КАС судові рішення повинно бути законним і обґрунтованим. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні (частини 1, 3).

Із матеріалів справи вбачається, що на підтвердження своїх доводів щодо неправомірності формування податкового кредиту позивачем ДПІ вказувала, що деякі накладні, виписані ПП, не містять підписів та відтисків печатки ЗАТ. Крім того, 28 червня 2005 р. ПП виписало позивачу накладну № 311 на отримання партії вугілля та податкову накладну № 311, які засвідчують відвантаження та продаж вугілля позивачу в кількості 43 тис. 197 тонн, хоча цю партію вугілля у свого контрагента воно придбало пізніше — 30 червня

2005 р., про що свідчать накладна № 817 та податкова накладна № 817, виписані останнім.

ДПП також звертала увагу суду на те, що податкову накладну від 30 квітня 2005 р. № 196 підписала інша посадова особа, а не та, прізвище якої в ній зазначено.

В акті перевірки та запереченнях на адміністративний позов ДПП вказувала, що ЗАТ не надало доказів, що придбання вугілля пов'язано з подальшим його використанням у власній господарській діяльності. Незважаючи на це, наведені вище доводи ДПП, всупереч вимогам статей 11, 159 КАС, суд не перевіряв, наданим на їх підтвердження доказам правової оцінки не надав, хоча вони змушують сумніватися у висновках суду щодо неправомірності доводів ДПП.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться підприємством. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку.

Суд не звернув належної уваги й на доводи відповідача про те, що у позивача та його контрагента відсутні залізничні накладні — основний перевізний документ — та інші документи, які відповідно до Статуту залізниць України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457, та Правил оформлення перевізних документів, затверджених на-

казом Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 р. № 644, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24 листопада 2000 р. за № 863/5084, оформляються при перевезенні вантажів залізничним транспортом.

За змістом ст. 220 КАС суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин у справі, а отже, вимоги цієї норми передбачають обов'язок касаційного суду перевіряти повноту встановлення фактичних обставин у справі.

Оскільки суди всіх інстанцій допустили порушення норм процесуального права, то постановлені ними судові рішення підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а**:

Скаргу ДПП задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 16 грудня 2009 р., ухвалу Одеського апеляційного господарського суду від 17 листопада 2006 р., постанову Господарського суду Одеської області від 7 серпня 2006 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Оспорювані дії державний реєстратор провів у період, коли набрало законної сили рішення суду про заборону проведення реєстраційних дій, не залишивши подані документи без розгляду

ПОСТАНОВА Іменем України

22 червня 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою приватного підприємства «Даско» (далі — ПП) справу за його позовом до державного реєстратора Оболонської районної у м. Києві державної адміністрації (далі — Реєстратор), третя особа — товариство з обмеженою відповідальністю «Курені» (далі — ТОВ), про визнання незаконними дій та зобов'язання вчинити дії, **в с т а н о в и л а**:

У грудні 2007 р. ПП звернулося до суду з позовом, у якому просило визнати незаконними дії Реєстратора щодо здійснення 27 грудня 2006 р. державної реєстрації змін до установчих документів

ТОВ, а також зобов'язати Реєстратора скасувати реєстрацію зазначених змін шляхом виключення запису з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, створеного відповідно до Закону від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (далі — Закон).

Підприємство посилалося на те, що 27 грудня 2006 р. реєстрація змін до установчих документів ТОВ, учасником якого є ПП, проведено з порушенням вимог статей 8, 29 Закону, що призвело до порушення його прав.

Окружний адміністративний суд м. Києва постановою від 14 лютого 2008 р., залишеною без

змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 10 квітня 2008 р., у задоволенні позову відмовив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 18 листопада 2008 р. зазначені судові рішення залишив без змін.

У скарзі про перегляд ухвалених у справі судових рішень за винятковими обставинами ПП, посилаючись на наявність підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, просило Верховний Суд України скасувати всі ухвалені у справі рішення та направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції. На обґрунтування скарги ПП послалося на ухвалу Вищого адміністративного суду України від 11 листопада 2009 р., в якій, на його думку, одні й ті самі норми права, а саме статті 8, 29 Закону, застосовані інакше, ніж у справі, що розглядається.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Завданням перегляду судових рішень за винятковими обставинами є забезпечення однакового застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції.

Відповідно до ч. 1 ст. 243 КАС Верховний Суд України задовольняє скаргу в разі виявлення не однакового застосування судом (судами) касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права.

Відмовляючи у задоволенні адміністративного позову ПП, суд першої інстанції, з рішенням якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, дійшов висновку, що в діях Реєстратора не було порушень Закону.

За ч. 3 ст. 8 Закону установчі документи (уставний акт, статут або засновницький договір, положення) юридичної особи повинні містити відомості, передбачені законом. Відповідальність за відповідність установчих документів законодавству несуть засновники (учасники) юридичної особи.

Згідно з ч. 3 ст. 29 Закону (в редакції, чинній на час виникнення спірних відносин), якою регулюється державна реєстрація змін до установчих документів юридичної особи, у разі внесення змін до установчих документів, які пов'язані зі зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, крім документів, які передбачені ч. 1 цієї статті, додатково подається або копія рішення про вихід юридичної особи зі складу засновників (учасни-

ків), завірена в установленому порядку, або нотаріально посвідчена копія заяви фізичної особи про вихід зі складу засновників (учасників), або нотаріально посвідчена копія документа про перехід частки учасника у статутному капіталі товариства, або нотаріально посвідчений документ про передання права засновника (учасника) іншій особі, або рішення уповноваженого органу юридичної особи про примусове виключення засновника (учасника) зі складу засновників (учасників) юридичної особи, якщо це передбачено законом або установчими документами юридичної особи.

Оспорювані дії Реєстратора провів у період, коли набрало законної сили рішення суду про заборону проведення реєстраційних дій, не залишивши подані документи без розгляду на підставі ч. 11 ст. 29 Закону.

Крім того, на думку колегії суддів, помилковим є висновок суду першої інстанції про те, що прийняття в члени ТОВ нового учасника — товариства з обмеженою відповідальністю «Найкращий дім» — з наступним зменшенням частки ПП у статутному капіталі ТОВ з 50 % до 19 %, не потребувало від Реєстратора виконання вимог ч. 3 ст. 29 Закону, оскільки грошова сума частки ПП не змінилась.

Саме так зазначені норми права суд касаційної інстанції застосував у своїй ухвалі від 11 листопада 2009 р. в аналогічній справі, а колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України погодила із цією правовою позицією.

За таких обставин колегія суддів визнала, що скарга підлягає задоволенню, а постановлені у справі рішення — скасуванню як незаконні на підставі ст. 243 КАС з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **постановила**:

Скаргу ПП задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 18 листопада 2008 р., ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 10 квітня 2008 р. та постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 14 лютого 2008 р. скасувати, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

За ч. 1 ст. 124 ЗК України передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки.

У п. 34 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що питання регулювання земельних відносин вирішуються виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради.

Залишаючи без змін постанову апеляційного суду про скасування рішення суду першої інстанції та задоволення позову про визнання права на оренду земельної ділянки комунальної власності за договором оренди після закінчення його строку без наявності рішення органу місцевого самоврядування про поновлення такого договору оренди, касаційний суд допустив різне застосування одного й того ж положення закону в аналогічних справах

ПОСТАНОВА

*Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 23 березня 2010 р.
(в и т я г)*

У березні 2009 р. суб'єкт підприємницької діяльності—фізична особа Н. звернулася до Господарського суду АР Крим з позовною заявою до Євпаторійської міської ради (далі — Міськрада) про визнання права на оренду земельної ділянки на підставі укладеного між позивачем та відповідачем договору оренди земельної ділянки площею 40 м², розташованої у сквері в районі трамвайної зупинки в м. Євпаторії АР Крим, від 2 березня 2001 р. (далі — договір оренди) та зобов'язання поновити цей договір оренди на тих самих умовах і на той самий строк у зв'язку з продовженням користування земельною ділянкою та відсутністю заперечення з боку орендодавця протягом одного місяця після закінчення строку спірного договору оренди.

Господарський суд АР Крим рішенням від 14 квітня 2009 р. у задоволенні позову відмовив.

Севастопольський апеляційний господарський суд постановою від 30 червня 2009 р., яку залишив без змін Вищий господарський суд України постановою від 13 жовтня 2009 р., зазначене рішення скасував, позов задовольнив частково, визнав за позивачем право на оренду земельної ділянки, переданої Н. на підставі договору оренди на той самий строк і на тих самих умовах.

У касаційній скарзі Міськрада просила скасувати зазначену постанову Вищого господарського суду України з мотивів її невідповідності положенням Конституції України, виявлення різного застосування Вищим господарським судом України одного й того самого положення закону в аналогічних справах.

Верховний Суд України ухвалою від 25 лютого 2010 р. порушив провадження з перегляду по-

станови Вищого господарського суду України від 13 жовтня 2009 р.

Заслухавши суддю-доповідача, дослідивши наведені у касаційній скарзі доводи, перевіrivши матеріали справи і прийняті в ній судові рішення, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Як убачається з матеріалів справи, сторони уклали договір оренди, за умовами якого орендодавець передав, а орендар прийняв у строкове платне користування земельну ділянку (для розміщення більярдних столів) терміном на п'ять років.

Відповідно до п. 2.2 договору оренди строк його дії розпочинається з дати реєстрації — з 2 березня 2001 р. — та закінчується 2 березня 2006 р.

Листом від 14 грудня 2005 р. позивач звернувся до відповідача з клопотанням про продовження терміну дії договору оренди на десять років.

Міськрада рішенням від 31 травня 2006 р. № 5-2/258 розглянула клопотання позивача та поновила спірний договір оренди на шість місяців.

Господарський суд АР Крим рішенням від 10 червня 2008 р. зазначене рішення Міськради визнав протиправним і скасував.

Предметом цього судового розгляду є вимоги орендаря про визнання права на оренду земельної ділянки комунальної власності та зобов'язання органу місцевого самоврядування поновити договір оренди на тих самих умовах і на той самий строк у зв'язку з продовженням користування земельною ділянкою та відсутністю заперечення з боку орендодавця протягом одного місяця після закінчення строку договору оренди.

Залишаючи без змін постанову апеляційної інстанції про скасування судового рішення першої інстанції, яким відмовлено в задоволенні позову про визнання права оренди земельної ділянки та зобов'язання поновити договір оренди на той самий строк і на тих самих умовах, та задоволення цього позову, касаційний суд виходив із того, що при поновленні договору оренди після закінчення строку його дії не обов'язково ухвалювати на сесії відповідної ради рішення про поновлення (продлонгацію) зазначеного договору за вимогами ч. 3 ст. 33 Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-ХІV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-ХІV), якою регулюється порядок і підстави поновлення договору оренди земельної ділянки.

Проте із цим висновком касаційного суду погодитися не можна з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону № 161-ХІV після закінчення строку, на який було укладено договір оренди землі, орендар, який належно виконував обов'язки відповідно до умов договору, має за інших рівних умов переважне право на поновлення договору.

Згідно з п. в) ст. 12 ЗК до повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст належить, зокрема, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу.

За ч. 1 ст. 124 ЗК передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки.

У п. 34 ч. 1 ст. 26 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що питання регулювання земельних відносин вирішуються виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради.

Таким чином, враховуючи, що чинним законодавством не передбачено автоматичного поновлення договорів оренди землі державної та комунальної власності, реалізація переважного права на поновлення договору оренди земельної ділянки в разі відсутності заперечень з боку сторін можливе лише за наявності відповідного рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

Водночас Вищий господарський суд України, залишаючи без змін постанову апеляційного господарського суду, якою скасовано законне й обґрунтоване рішення суду першої інстанції, та вказуючи на наявність підстав для поновлення договору оренди земельної ділянки комунальної власності згідно з ч. 3 ст. 33 Закону № 161-ХІV і на незастосування до спірних відносин статей 12, 124 ЗК, допустив різне застосування цих норм матеріального права у справі, що розглядається, стосовно до застосування зазначених норм закону в аналогічній спра-

ві № 12/100/09 за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Південь ІнвестБуд» до Миколаївської міської ради про визнання поновленим договору оренди земельної ділянки комунальної власності, в якій касаційний суд погодився з висновком господарських судів обох інстанцій про відсутність правових підстав для поновлення такого договору оренди після закінчення його строку без наявності відповідного рішення органу місцевого самоврядування.

Отже, залишаючи без змін постанову апеляційного суду про скасування рішення суду першої інстанції та задоволення позову про визнання права на оренду земельної ділянки комунальної власності за договором оренди після закінчення його строку без наявності рішення органу місцевого самоврядування про поновлення цього договору, касаційний суд допустив різне застосування одного й того самого положення закону в аналогічних справах.

За таких обставин оскаржена постановою касаційного суду та залишена нею без змін постановою апеляційного господарського суду підлягають скасуванню.

Разом з тим рішення суду першої інстанції про відмову в позові про визнання права на оренду земельної ділянки комунальної власності за договором оренди після закінчення його строку у зв'язку з відсутністю рішення органу місцевого самоврядування про поновлення цього договору ґрунтується на матеріалах справи та вимогах закону.

Виходячи з положень статей 6, 8 Конституції України, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України не визнала за необхідне направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням ст. 125 Основного Закону, статей 2, 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-ІІІ «Про судоустрій України»^(*) щодо визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законного рішення місцевого господарського суду. У зв'язку з цим наведений у ст. 111¹⁸ ГПК^(*) перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не є процесуальною перешкодою для залишення в силі Судовою палатою у господарських справах Верховного Суду України рішення Господарського суду АР Крим від 14 квітня 2009 р.

Керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК^(*), Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу Міськради задовольнила: постанови Вищого господарського суду України від 13 жовтня 2009 р. і Севастопольського апеляційного господарського суду від 30 червня 2009 р. скасувала, а рішення Господарського суду АР Крим від 14 квітня 2009 р. залишила без змін.

Заходи щодо забезпечення позову мають застосовуватися відповідно до їх мети, з урахуванням безпосереднього зв'язку між предметом позову та заявою про забезпечення позову

ПОСТАНОВА

Судової палати у господарських справах Верховного Суду України

від 23 березня 2010 р.

(в и т я з)

У серпні 2009 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Прикарпатська фінансова компанія» (далі — Компанія) заявило позов до акціонерно-комерційного банку соціального розвитку «Укрсоцбанк» в особі Івано-Франківської філії (далі — Банк, філія Банку відповідно), треті особи — товариство з обмеженою відповідальністю «Квадрат-Площа Слави» (далі — ТОВ-1), товариство з обмеженою відповідальністю «Квадрат-Дружби Народів» (далі — ТОВ-2), товариство з обмеженою відповідальністю «Квадрат-Шулявка» (далі — ТОВ-3), про визнання недійсним договору про надання мультивалютної невідновлюваної кредитної лінії від 15 березня 2007 р. № 1-340/2 (далі — кредитний договір), укладеного з відповідачем.

На обґрунтування позовних вимог позивач вказав, що пункти 1.1.1, 1.1.2, 2.4, 2.5, які є істотними умовами спірного договору, не відповідають вимогам ст. 198 ГК, ст. 533 ЦК, оскільки сторони є резидентами і не мають права встановлювати у відносинах між собою грошові зобов'язання в іноземній валюті.

Одночасно позивач подав заяву про забезпечення позову шляхом заборони відповідачеві чи будь-яким іншим особам вчиняти дії, спрямовані на реалізацію заставленого майна, та шляхом зупинення стягнення на підставі виконавчого напису нотаріуса.

На обґрунтування заяви позивач зазначив, що 16 березня 2007 р. були укладені іпотечні договори, за якими ТОВ-1, ТОВ-2 і ТОВ-3 виступили майновими поручителями позивача. В іпотеку були передані нежитлові приміщення.

Позивач також указав, що у випадку визнання судом кредитного договору недійсним зобов'язання за іпотечними договорами припиняться, і просив забезпечити позов, заборонивши відповідачеві чи будь-яким іншим особам вчиняти дії, спрямовані на реалізацію заставленого майна, та зупинити стягнення на підставі виконавчих написів нотаріуса.

Господарський суд Івано-Франківської області ухвалою від 7 серпня 2009 р. позовну заяву Компанії прийняв до розгляду, порушив провадження у справі та вжив заходів щодо забезпечення позову (абз. 7 п. 3 ухвали), а саме: заборонив філії Банку чи будь-яким іншим особам, зокрема органам Державної виконавчої служби, вчиняти будь-які дії (у тому

числі проводити публічні торги з метою реалізації предмета застави, проведення оцінки заставленого майна), спрямовані на звернення стягнення на предмет застави або/та реалізацію предмета застави за іпотечними договорами (з майновим поручителем), укладеними:

– між Банком і ТОВ-1, що посвідчений приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу Г., за реєстровим № 781 (іпотечний договір № 1), згідно з яким ТОВ-1 передало Банку в іпотеку нежитлові приміщення — торговельно-виставковий комплекс загальною площею 2 тис. 705 м² на пл. Слави у м. Києві;

– між Банком і ТОВ-3, що посвідчений приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу Г., за реєстровим № 778 (іпотечний договір № 2), згідно з яким ТОВ-3 передало Банку в іпотеку нежитлові приміщення — торговельно-виставковий комплекс загальною площею 888,8 м² на вул. Довженка у м. Києві;

– між Банком і ТОВ-2, що посвідчений приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу Г., за реєстровим № 779 (іпотечний договір № 3), згідно з яким ТОВ-2 передало Банку в іпотеку нежитлові приміщення — торговельно-виставковий комплекс, загальною площею 4 тис. 828,7 м² на бульварі Дружби Народів у м. Києві;

– на підставі виконавчого напису приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу К. від 22 травня 2009 р., зареєстрованого в реєстрі за № 1974, зупинено стягнення на нежитлові приміщення, які належать на праві власності ТОВ-1;

– на підставі виконавчого напису приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу К. від 22 травня 2009 р., зареєстрованого в реєстрі за № 1975, зупинено стягнення на нежитлові приміщення, що належать на праві власності ТОВ-2;

– на підставі виконавчого напису приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу К. від 22 травня 2009 р., зареєстрованого в реєстрі за № 1973, зупинено стягнення на нежитлові приміщення, які належать на праві власності ТОВ-3.

Вищий господарський суд України постановою від 16 грудня 2009 р. залишив без змін постанову Львівського апеляційного господарсько-

го суду від 12 жовтня 2009 р., якою відмовлено у задоволенні апеляційної скарги на ухвалу Господарського суду Івано-Франківської області від 7 серпня 2009 р. в частині вжиття заходів щодо забезпечення позову.

В основу постанови касаційного суду покладено висновок про обґрунтованість і законність вжитих господарським судом заходів щодо забезпечення позову.

У касаційній скарзі Банк просив скасувати зазначену постанову Вищого господарського суду України з мотивів різного застосування ним одного й того ж положення закону в аналогічних справах, неправильного застосування норм матеріального і процесуального права.

Верховний Суд України ухвалою від 25 лютого 2010 р. порушив провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 16 грудня 2009 р.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін та третіх осіб, дослідивши наведені у касаційній скарзі доводи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищий господарський суд України, залишаючи без змін прийняті судові рішення, погодився з висновком господарського суду першої інстанції про те, що невжиття заходів щодо забезпечення позову може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду.

Проте з таким висновком погодитися не можна.

Господарський суд Івано-Франківської області ухвалою від 7 серпня 2009 р. позовну заяву Компанії прийняв до розгляду, порушив провадження у справі та вжив заходів щодо забезпечення позову, зокрема, зупинив стягнення на підставі виконавчих написів приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу К. від 22 травня 2009 р., зареєстрованих в реєстрі за №№ 1973, 1974, 1975, за якими запропоновано звернути стягнення на заставлене майно — нежитлові приміщення ТОВ-1, ТОВ-2, ТОВ-3, які виступили майновими поручителями позивача й уклали з відповідачем договори іпотеки від 16 березня 2007 р. на забезпечення виконання позивачем зобов'язань за кредитним договором.

Проте предметом позову у справі, що розглядається, є вимоги про визнання недійсним кредитного договору.

Отже, господарський суд, зупиняючи стягнення на підставі виконавчих написів нотаріуса, за якими запропоновано звернути стягнення на заставлене майно, вийшов за межі позовних вимог та вжив заходів, які не пов'язані з суб'єктивними правами позивача на предмет спору, оскільки предметом позову є вимоги про визнання недійсним кредитного договору, а не іпотечних договорів, укладених то-

вариствами на забезпечення виконання позивачем зобов'язань за цим кредитним договором.

У ст. 66 ГПК передбачено, що господарський суд за заявою сторони, прокурора чи його заступника, який подав позов, або зі своєї ініціативи має право вжити заходів до забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії провадження у справі, якщо невжиття таких заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду.

Отже, вирішуючи питання про забезпечення позову, господарський суд має оцінювати обґрунтованість доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням наявності зв'язку між конкретним заходом щодо забезпечення позову і змістом позовних вимог та обставинами, на яких вони ґрунтуються, і доказами, які наведені на їх підтвердження, та положеннями законодавства, якими позивач обґрунтовує свої права, подаючи позов.

Проте касаційний суд, вказуючи на обґрунтованість вжитих заходів щодо забезпечення позову, не звернув увагу, що ухвала господарського суду в частині забезпечення позову виходить за межі змісту позовних вимог, а вжиті заходи не пов'язані з суб'єктивними правами позивача на предмет спору і не відповідають законодавству, на підставі якого подано позов.

Крім того, Вищий господарський суд України, залишаючи без змін постанову Львівського апеляційного господарського суду від 12 жовтня 2009 р. та вказуючи, що ухвала господарського суду в частині вжиття заходів до забезпечення позову прийнята відповідно до ст. 66 ГПК, допустив різне застосування зазначеної статті у цій справі щодо застосування наведеної норми закону в аналогічній справі за позовом сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю «Еліта» до Житомирської обласної ради, регіонального відділення Фонду державного майна України у Житомирській області, відкритого акціонерного товариства «Житомирмолоко», закритого акціонерного товариства «Житомирмолокопродукт», товариства з обмеженою відповідальністю «Спільне підприємство «Західна нафтова група», товариства з обмеженою відповідальністю «Думкамреєстр», третя особа — товариство з обмеженою відповідальністю «Енсті-Трансфер», про визнання недійсними рішень, у якій вказав, що господарський суд неправильно застосував ст. 66 ГПК, оскільки дії, вчиняні які заборонив господарський суд, не є предметом позову.

Одночасно оскаржена постановою касаційного суду не відповідає постанові Верховного Суду України від 23 січня 2007 р. у справі за позовом відкритого акціонерного товариства «Луганськмлин» до приватного підприємства «Аптечний

склад № 2» про зобов'язання вчинити дії, в якій висловлено правову позицію про те, що заходи щодо забезпечення позову обов'язково повинні застосовуватися відповідно до їх мети, з урахуванням безпосереднього зв'язку між предметом позову та заявою про забезпечення позову.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 111¹⁷—111¹⁹ (*) ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касацій-

ну скаргу Банку задовольнила: постанови Вищого господарського суду України від 16 грудня 2009 р. та Львівського апеляційного господарського суду від 12 жовтня 2009 р. й ухвалу Господарського суду Івано-Франківської області від 7 серпня 2009 р. в частині вжитих заходів щодо забезпечення позову (абз. 7 п. 3) скасувала, а справу направила на розгляд до господарського суду першої інстанції.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до вимог ст. 377 КПК України в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені докладні мотиви постановленого рішення, усі доводи апеляції мають бути проаналізовані та жоден із них не повинен залишатися без відповіді. У разі залишення апеляції без задоволення в ухвалі мають бути вказані підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою.

Порушення апеляційним судом зазначених вимог закону потягло скасування ухвали

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 2 вересня 2010 р.*

(в и т я г)

Ленінський районний суд м. Вінниці вироком від 4 листопада 2009 р. засудив Т. до покарання у виді позбавлення волі: за ч. 3 ст. 212 КК — строком на п'ять років шість місяців із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків, строком на два роки, з конфіскацією всього особисто належного їй майна; за ч. 2 ст. 366 КК — строком на три роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків, строком на один рік, а на підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів їй остаточно визначено покарання — п'ять років шість місяців позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків, строком на два роки, з конфіскацією всього особисто належного їй майна.

Т. визнано винною та засуджено за те, що вона, обіймаючи з 7 березня 1991 р. посаду головного бухгалтера ВАТ і як посадова особа, відповідальна за організацію бухгалтерського та податкового обліку на підприємстві, за повноту і своєчасність нарахування та сплати податків до державного бюджету, умисно, з метою ухилення від сплати податків, достовірно знаючи про порядок нарахування та строки сплати податку на прибуток, а також те, що ВАТ є платником цього податку, ухилилась від їх сплати з метою поліпшення фінансового стану підприємства за рахунок несплати зазначеного

податку в період з 2003 по I півріччя 2005 р. шляхом заниження валових доходів підприємства від непогашеної заборгованості ВАТ перед ДП та ДК на загальну суму 47 млн 118 тис. 576 грн. Ця сума утворилася внаслідок неповної оплати вартості отриманого природного газу та послуг із транспортування природного газу, що визнали у своїх рішеннях Господарський суд Вінницької області та Житомирський апеляційний господарський суд. Т. підробила та подала до податкових органів документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків, а це призвело до несплати ВАТ податку на прибуток за 2003 р. — у сумі 19 тис. 727 грн, за 2004 р. — у сумі 7 млн 40 тис. 121 грн, за I півріччя 2005 р. — у сумі 4 млн 661 тис. 116 грн, а всього податку на прибуток підприємства — на загальну суму 11 млн 720 тис. 965 грн, що є особливо великим розміром.

Апеляційний суд Вінницької області ухвалою від 4 березня 2010 р. вирок частково змінив: постановив стягнути з Т. на користь Київського НДІ судових експертиз Міністерства юстиції України судові витрати за проведення експертиз на суму 23 тис. 68 грн. У решті вирок суду залишено без змін.

У касаційних скаргах засуджена Т., посилячись на неповноту та односторонність досудового та судового слідства, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, порушення норм кримінально-процесуального закону, порушила

питання про скасування постановлених щодо неї судових рішень і закриття справи за відсутністю в її діях складу злочинів. Вона стверджувала, що до інкримінованих злочинів непричетна; захисник, посилаючись на порушення кримінально-процесуального закону, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, просив постановлені судові рішення щодо Т. скасувати, а справу закрити за відсутністю в її діях складу злочинів. Він стверджував, що Т. не є суб'єктом інкримінованих їй злочинів, а зібрані у справі докази не підтверджують її вини.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, зазначені у касаційних скаргах, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вони підлягають частковому задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог статей 362 і 365 КПК суд апеляційної інстанції зобов'язаний перевірити всі доводи апеляції, в тому числі, за необхідності, і шляхом проведення судового слідства.

Згідно з ч. 2 ст. 377 КПК при залишенні апеляції без задоволення в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою. Тобто в ухвалі слід проаналізувати всі доводи, зазначені в апеляції, та зіставити їх з наявними у справі доказами, дати на кожен із них вичерпну відповідь.

Як убачається з ухвали суду апеляційної інстанції, ці вимоги закону належним чином не виконані.

Апеляційний суд, розглядаючи справу за апеляційними скаргами засудженої та її захисника, залишив їх без задоволення, погодившись із юридичною кваліфікацією місцевим судом дій Т. за ч. 3 ст. 212 та ч. 2 ст. 366 КК.

З матеріалів справи вбачається, що Т. не визнала себе винною у вчиненні умисних злочинів, за

які її засуджено, та послідовно стверджувала, що їй не було відомо про наявність рішень господарського суду і що особисто вона неправдивих даних до декларації не вносила і в податкову інспекцію не подавала, а також не давала таких вказівок своїм підлеглим.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 64 КПК вина обвинуваченого у вчиненні злочину належить до обставин, які підлягають доказуванню.

Проте апеляційний суд не проаналізував наявність у діях Т. всіх ознак складів злочинів, за які вона засуджена, і не звернув уваги на те, що згідно зі статтею 212 КК передбачено кримінальну відповідальність не за сам факт несплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а за умисне ухилення від їх сплати, не навів в ухвалі переконливих доказів, які б підтверджували умисність дій Т., та не визначив, чи мало місце в її діях ухилення від сплати податків, чи несвоечасна їх сплата за відсутності умислу на несплату.

Отже, залишаючи апеляції засудженої та її захисника без задоволення, апеляційний суд в ухвалі не навів переконливих мотивів для спростування викладених в апеляціях доводів, належним чином не перевірів і не зазначив підстави, через які він визнав апеляції необґрунтованими, а лише перерахував докази, зазначені у вирокі, не проаналізувавши і не порівнявши їх із наявними у справі.

Таким чином, при розгляді та вирішенні справи в апеляційному порядку суд істотно порушив вимоги кримінально-процесуального закону.

У зв'язку з цим колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила скасувати ухвалу Апеляційного суду Вінницької області від 4 березня 2010 р. щодо Т., а справу направити на новий апеляційний розгляд у той же суд.

За змістом статей 257, 362 КПК України та відповідно до роз'яснень, що містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 1 «Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку», виходячи з принципу безпосередності дослідження доказів, апеляційний суд не вправі дати їм іншу оцінку, ніж ту, яку дав суд першої інстанції, якщо їх не було досліджено під час апеляційного розгляду справи

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 9 вересня 2010 р.*

(в и т я г)

Іллічівський міський суд Одеської області вирокіом від 19 листопада 2009 р. засудив: Б.В. — за

ч. 2 ст. 296 КК на два роки позбавлення волі, а на підставі ст. 75 КК звільнив його від відбування по-

карання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю один рік; Б.І. — за ч. 2 ст. 296 КК на два роки позбавлення волі.

На підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків до покарання, призначеного за цим вироком, частково приєднано невідбуту частину покарання за попереднім вироком від 18 березня 1996 р. та остаточно призначено Б.І. покарання — два роки п'ять місяців позбавлення волі.

Апеляційний суд Одеської області ухвалою від 16 березня 2010 р. вирок місцевого суду щодо Б.В. та Б.І. скасував, а справу закрит на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК за відсутністю в їх діях складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 296 КК.

Б.В. та Б.І. обвинувачувалися у тому, що вони 9 травня 2009 р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у травмпункті лікарні, умисно, з хуліганських мотивів, грубо порушили громадський порядок, виявляючи явну неповагу до суспільства, безпідставно вчинили бійку між собою, зірвавши роботу травмпункту, внаслідок чого деякий час громадянам не надавалася невідкладна медична допомога.

Прокурори у своїх поданнях зазначали, що висновок апеляційного суду про відсутність у діях Б.В. та Б.І. складу передбаченого ч. 2 ст. 296 КК злочину не ґрунтується на законі, оскільки в матеріалах справи міститься достатньо доказів про вчинення цими особами саме хуліганських дій.

До того ж у поданнях ідеться про те, що висновку про невинуватість Б.В. та Б.І. апеляційний суд дійшов без проведення судового слідства, давши зібраним у справі та дослідженим у судовому засіданні доказам, зокрема показанням підсудних, іншу оцінку, ніж та, яку їм дав суд першої інстанції, порушивши принцип безпосередності дослідження доказів.

У поданнях прокурорів порушувалося питання про скасування ухвали апеляційного суду щодо Б.В. та Б.І. і направлення справи на новий апеляційний розгляд.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, зазначені у касаційних поданнях, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що подання підлягають задоволенню з таких підстав.

Скасовуючи вирок суду першої інстанції щодо Б.В. і Б.І. та закриваючи справу щодо них, апеляційний суд виходив із того, що між зазначеними особами виник конфлікт на ґрунті неприязних стосунків, їхні дії були швидкоплинними, за відсутності сторонніх громадян, не супроводжувалися особливою зухвалістю і винятковим цинізмом та не завадили нормальній роботі лікарні.

Проте такий висновок не ґрунтується на матеріалах справи.

Як убачається з протоколу судового засідання суду першої інстанції, обидва підсудні повністю визнали себе винними у вчиненні пред'явленого обвинувачення, зазначили, що фактичні обставини справи вони не оспорюють і просять не досліджувати докази щодо цих обставин.

Оскільки ніхто з учасників судового розгляду проти цього не заперечував, суд відповідно до вимог ст. 299 КПК постановив не досліджувати докази щодо фактичних обставин справи, обмежившись допитом підсудних.

Проте апеляційний суд, порушивши вимоги статей 257 та 362 КПК, не провівши судового слідства, дав фактичним даним, що містяться в показаннях Б.В. та Б.І., іншу оцінку, ніж та, яку їм дав суд першої інстанції, та, не дослідивши будь-яких інших доказів на підтвердження винуватості зазначених осіб у вчиненні передбаченого ч. 2 ст. 296 КК злочину, спростував висновки місцевого суду.

Крім того, апеляційний суд, дійшовши висновку про невинуватість Б.В. та Б.І., не врахував, що згідно зі ст. 296 КК дії, викликані особистими неприязними стосунками, що супроводжувалися завданням побоїв, які поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувалися особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, мають кваліфікуватись як хуліганство.

Висновки апеляційного суду про те, що бійка між Б.В. та Б.І. сталася за відсутності сторонніх осіб і не завадила роботі лікарні, кабінет травмпункту не може бути місцем передбаченого ст. 296 КК злочину, а інкриміновані дії не супроводжувалися особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, не ґрунтуються на законі та матеріалах справи.

У справі містяться докази того, що бійка між Б.В. та Б.І. відбулася за присутності медичних працівників, супроводжувалася брутальною лайкою та небажанням її припинити, не зважаючи на зауваження медиків. Крім того, хворі, які чекали в коридорі, через бійку не змогли отримати своєчасну медичну допомогу, а вгамували Б.В. та Б.І. лише працівники міліції, які прибули на виклик чергового лікаря та реєстратора.

Однак усі ці докази апеляційний суд залишив поза увагою.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила скасувати ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 16 березня 2010 р. щодо Б.І. та Б.В., а справу направити на новий апеляційний розгляд.

Відповідно до вимог статей 10, 11 Конвенції про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 р. у разі виконання вироку держава виконання вироку дотримується характеру й тривалості покарання, призначеного державою винесення вироку, а у випадку заміни вироку застосовуються процедури, передбачені законодавством держави виконання вироку, і компетентний орган повинен врахувати зроблені щодо фактів висновки, які ясно викладені або припускаються у рішенні, ухваленому державою винесення вироку

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 7 вересня 2010 р.
(в и т я г)

Суд Ленінського району м. Бреста Республіки Білорусь вироком від 17 січня 2006 р. засудив Ш.: за ч. 2 ст. 205 КК Республіки Білорусь на два роки позбавлення волі; за ч. 2 ст. 206 цього ж Кодексу на чотири роки позбавлення волі; за ч. 2 ст. 207 КК Республіки Білорусь на вісім років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, а за сукупністю вчинених злочинів на підставі ч. 3 та 6 ст. 72 КК Республіки Білорусь шляхом часткового складання покарань — на дев'ять років позбавлення волі з конфіскацією всього майна з відбуванням покарання у виправній колонії посиленого режиму.

Постановою т.в.о. начальника виправної колонії № 2 управління Департаменту виконання покарань Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь по Могильовській області від 9 жовтня 2009 р. на підставі ч. 1 ст. 10 Закону Республіки Білорусь від 5 травня 2009 р. № 11-3 «Про амністію з нагоди 65-річчя визволення Білорусі від німецько-фашистських загарбників» Ш. скорочено строк відбування покарання на один рік.

Як убачається із вироку суду, 11 лютого 2005 р. приблизно о 21-ій год. Ш., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у квартирі в м. Бресті, із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілих С.В., М., Б., заволодів їхнім майном, а саме: каблучками, які належали потерпілим С.В. та Б., вартістю відповідно 3 тис. та 2 тис. рублів Національного банку Республіки Білорусь.

10 серпня 2005 р. о 23-ій год. 10 хв. Ш., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, у групі осіб із С.С. та П., у будинку в м. Бресті, із погрозою застосування насильства, що є небезпечним для життя та здоров'я, вимагали від К. видачі їм 1 тис. доларів США. Переслідуючи умисел на заволодіння майном потерпілого, Ш. та П. завдали потерпілому К. не менше семи ударів руками та ногами і два удари ножем, спричинивши тілесні ушкодження у вигляді двох різаних ран лівого передпліччя, саден в області черевної порожнини, які за ступенем тяжкості віднесені до категорії легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я.

Крім того, 11 серпня 2005 р. приблизно о 7-ій год. Ш. повторно., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в будинку в м. Бресті у групі осіб із С.С. та П. таємно викрали майно потерпілого К., а саме: DVD-програвач із пультом дистанційного керування загальною вартістю 220 тис. рублів Національного банку Республіки Білорусь, 92 диски з фільмами на загальну суму 1 млн. 116 тис. рублів, 7 музичних дисків на загальну суму 35 тис. рублів, ключі на загальну суму 6 тис. рублів, а всього викрали майна на загальну суму 1 млн 377 тис. рублів.

Суд апеляційної інстанції, приводячи вирок суду Республіки Білорусь щодо засудженого Ш. у відповідність із КК України зазначив, що кваліфікація дій Ш.: за ч. 2 ст. 205 КК Республіки Білорусь відповідає ч. 2 ст. 185 КК України, як крадіжка, вчинена групою осіб, повторно; за ч. 2 ст. 206 КК Республіки Білорусь відповідає ч. 2 ст. 186 КК України, як грабіж, поєднаний із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілих, вчинений групою осіб; за ч. 2 ст. 207 КК Республіки Білорусь відповідає ч. 2 ст. 187 КК України, як розбій, поєднаний із застосуванням насильства, що є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, вчинений групою осіб, повторно.

Відповідно до кваліфікації дій Ш. за КК України суд постановив вважати Ш. засудженим за ч. 2 ст. 185 КК України на два роки позбавлення волі, за ч. 2 ст. 186 цього Кодексу на чотири роки позбавлення волі, за ч. 2 ст. 187 КК України на вісім років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, а остаточно до позбавлення волі строком на сім років з конфіскацією всього майна.

У касаційному поданні прокурор, який брав участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції, порушив питання про скасування постанови щодо Ш. із направленням її на новий судовий розгляд, посилаючись на неправильне застосування кримінального закону — невідповідність покарання, яке визначено за КК України, покаранню, призначеному судом Республіки Білорусь, через його м'якість, а також не приведення вироку за сукупністю злочинів до остаточної

міри покарання на підставі ст. 70 КК України, яка відповідає ст. 72 КК Республіки Білорусь.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені у касаційному поданні, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційне подання підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог статей 10,11 Конвенції про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 р. (далі — Конвенція), у разі продовження виконання вироку держава виконання вироку дотримується характеру й тривалості покарання, призначеного державою винесення вироку, а у випадку заміни вироку застосовуються процедури, передбачені законодавством держави виконання вироку, і компетентний орган повинен врахувати зроблені щодо фактів висновки, які ясно викладені або припускаються в рішенні, ухваленому державою винесення вироку.

У цій справі зазначених вимог закону суд не додержав.

Відповідно до вироку суду Республіки Білорусь Ш. було засуджено за сукупністю вчинених злочинів на підставі частин 3, 6 ст. 72 КК Республіки Білорусь шляхом часткового складання покарань на дев'ять років позбавлення волі з конфіскацією всього майна.

Суд апеляційної інстанції, приводячи вирок суду Республіки Білорусь щодо засудженого Ш. у відповідність із КК, зазначив, що Ш. було засуджено за вироком суду Республіки Білорусь на вісім років позбавлення волі з конфіскацією всього

майна замість дев'яти років, а для відбування покарання, замінюючи вирок, визначив сім років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, тобто призначив більш м'яке покарання.

Прийнявши таке рішення, суд порушив вимоги п. 1 ст. 10 Конвенції щодо дотримання характеру й тривалості покарання, призначеного державою винесення вироку. Приводячи вирок суду Республіки Білорусь у відповідність із КК, не визначив остаточне покарання за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК, яка відповідає ст. 72 КК Республіки Білорусь.

За таких обставин колегія суддів дійшла висновку, що касаційне подання прокурора є обґрунтованим і підлягає задоволенню, а постанова апеляційного суду — скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд.

При новому судовому розгляді, зазначила колегія суддів, необхідно привести вирок суду Республіки Білорусь щодо Ш. у відповідність із КК України з дотриманням вимог статей 10, 11 Конвенції з урахуванням постанови т.в.о. начальника виправної колонії № 2 управління Департаменту виконання покарань Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь у Могильовській області від 9 жовтня 2009 р. щодо засудженого Ш.

Виходячи із зазначеного, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила скасувати постанову Апеляційного суду Чернігівської області від 7 червня 2010 р. щодо Ш., а справу направити на новий судовий розгляд у той же суд в іншому складі суду.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» незаконним виробництвом наркотичних засобів є відповідні дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів з хімічних речовин та (або) рослин.

Дії особи, яка власноруч виготовила наркотичний засіб, не можуть бути розцінені як його виробництво відповідно до ч. 1 ст. 309 КК України

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 14 вересня 2010 р.*

(в и т я г)

Генічеський районний суд Херсонської обл. вироком від 27 жовтня 2009 р. засудив К. за ч. 1 ст. 309 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк два роки.

На підставі ст. 75 цього Кодексу К. звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком на два роки з покладенням обов'язку, передбаченого п. 4 ст. 76 КК.

В апеляційному порядку справа не переглядалась.

К. засуджено за те, що 9 листопада 2008 р. приблизно о 13-й год. він, перебуваючи у лісосмузі, без мети збуту, для власного вживання незаконно придбав (зірвав) листя та верхів'я рослини конопель, які перетер руками, виготовивши особливо небезпечний наркотичний засіб — каннабіс. Цього ж дня приблизно о 15-й год. 20 хв. у К., який слідував потягом, працівники міліції виявили та вилучили зазначений особливо небезпечний нар-

котичний засіб — каннабіс, вагою у перерахунку на суху речовину 15,8 г.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про зміну постановленого щодо К. вироку та виключення з нього кваліфікуючої ознаки — незаконне виробництво особливо небезпечних наркотичних засобів. На обґрунтування своїх вимог він зауважив, що суд неправильно кваліфікував дії засудженого за цією ознакою, оскільки дії К. не були пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів із хімічних речовин або рослин, що є обов'язковою ознакою цієї кваліфікуючої ознаки.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені в касаційному поданні, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Як убачається з матеріалів справи, органи досудового слідства, встановивши, що К. без мети збуту для власного вживання незаконно придбав (зірвав) листя та верхів'я рослини конопель, з яких потім виготовив особливо небезпечний наркотичний засіб — каннабіс, а згодом перевозив цю речовину залізничним транспортом, кваліфікували його дії за ч. 1 ст. 309 КК як незаконне придбання, виробництво, виготовлення, перевезення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту.

Суд, установивши, що К. винний у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК, погодився

із запропонованою органами досудового слідства кваліфікацією його дій, зазначивши кваліфікуючі ознаки — незаконне придбання, виробництво, виготовлення, перевезення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту.

Разом з тим відповідно до ст. 1 Закону від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» незаконним виробництвом наркотичних засобів є всі дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів із хімічних речовин та (або) рослин.

Серійне одержання наркотичних засобів є виробничим процесом, спрямованим на отримання партій наркотичних засобів за відповідною технологією, стандартом, зразком.

Таким чином, у діях К., який руками перетер листя та верхів'я рослини конопель, тобто виготовив наркотичний засіб, відсутня така кваліфікуюча ознака, як незаконне виробництво наркотичних засобів.

У зв'язку з цим твердження у касаційному поданні прокурора щодо неправильної кваліфікації дій К. є обґрунтованими.

Враховуючи зазначене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила змінити вирок Генічеського районного суду Херсонської області від 27 жовтня 2009 р. щодо К. і виключити з вироку кваліфікуючу ознаку його дій — незаконне виробництво наркотичних засобів.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 71 КК України остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вирок

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 27 липня 2010 р.*

(в и т я г)

Орджонікідзевський районний суд м. Маріуполя Донецької області вироком від 29 вересня 2009 р. засудив Б. за ст. 395 КК до арешту на строк два місяці.

На підставі статей 71, 72 КК до цього покарання частково приєднано невідбуту частину покарання за попереднім вирок і за сукупністю вироків Б. визначено остаточне покарання у виді арешту на строк три місяці.

В апеляційному порядку справа не розглядалась.

Б. визнано винним у тому, що він, після ознайомлення з обмеженнями адміністративного нагляду, встановленого йому постановою Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 24 листопада 2008 р., з метою ухилення від нього 1 січня, 14 червня та 23 липня 2009 р. самовільно залишив місце проживання.

У касаційному поданні прокурор, посиляючись на те, що суд при призначенні Б. остаточного покарання порушив вимоги ч. 4 ст. 71 КК, згідно з якою остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вирок, порушив питання про скасування постановленого щодо Б. вироку і направлення справи на новий судовий розгляд.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційне подання підлягає задоволенню з таких підстав.

(Продовження на с. 30)

Л.М. Москвич,
доцент кафедри організації
судових та правоохорон-
них органів Національної
юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

S u m m a r y

The article studies problem of creation and assessment of public confidence in the court. The author suggests using assessment of the level of true judicial independence, public prestige of the court and its social responsibility as the standards of social efficiency of judicial reforms

Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади

Системні перетворення в українському суспільстві в 90-х рр. ХХ ст. викликали потребу у проведенні судової реформи, основне завдання якої — формування суду як незалежного інституту, здатного контролювати ефективність функціонування права в усіх підсистемах суспільства. Однак емпіричні дані свідчать, що впроваджувані заходи характеризуються низькою соціальною ефективністю, оскільки не дають змогу досягнути поставленої мети. Зокрема, за результатами соціологічних опитувань, проведених соціологічною службою Центру Розумкова, у лютому 2005 р. не підтримувало діяльність суду 29,3 % опитаних респондентів, в лютому 2007 р. — 45,4 %, а в жовтні 2009 р. вже — 62,1 %¹. Наведені дані свідчать про певне розчарування серед населення діяльністю судів, втрату цим органом влади авторитету у суспільстві, значне зниження довіри до нього людей.

Серед найважливіших завдань, що стоять перед судовою владою в державі, — це здобути довіру громадян, зміцнити свій авторитет і підвищити соціальний статус у суспільстві

Тим часом довіра громадян — це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють люди, не життєздатна. Збереження такого стану справ може призвести до підвищення соціальної напруги в суспільстві. Зміцнення ж авторитету суду сприятиме досягненню суспільного визнання цього інституту, що виявлятиметься в довірі до нього суспільства. Тому серед найважливіших завдань, що стоять перед судовою владою в державі, — це здобути довіру громадян, зміцнити свій авторитет і підвищити соціальний статус у суспільстві.

Проблема здобуття довіри суспільства до державних інституцій у вітчизняних наукових і політичних колах не є новою. Довіра стала однією з фундаментальних концепцій соціології та соціологічного аналізу. Наявність довіри є найважливішим компонентом усіх людських стосунків, будь-якої соціальної системи. Починаючи з розробленої в ХІХ ст. теорії французького соціолога Е. Дюркгейма щодо існування «до-договірного» елемента в усіх соціальних угодах, важливість довіри для існування суспільства була визнана всіма, хто вивчає соціальне життя, зокрема й її значення для ефективного функціонування судової системи.

¹ Див.: www.razumkov.org.ua

Відомий сучасний мислитель Ф. Фукуяма визначає довіру як очікування членами суспільства передбачуваності від усіх оточуючих, підтримання ними «фундаментальних цінностей» (наприклад справедливості), в тому числі «професійних стандартів і корпоративних кодексів поведінки»². Високий рівень довіри в суспільстві створює умови для виникнення різних соціальних контактів. Низький рівень довіри актуалізує співробітництво лише в рамках формальних правил і юридичних регламентів. З цієї точки зору у суспільстві з низьким рівнем довіри право є гарантом, що забезпечує соціальний порядок, і в тих сферах життя, які могли би регулюватися нормами суспільної моралі, але з різних причин є малоефективними. У цьому випадку право дає змогу пом'якшити наслідки взаємної недовіри між соціальними суб'єктами різного рівня, забезпечуючи підтримання соціального порядку.

Населення бажає бачити у суддях носіїв справді правової (а не юридико-догматичної) свідомості, тобто носіїв тих самих демократичних цінностей, серед яких найважливішим є розуміння гідності людини як найвищої цінності

І.А. Ільїн трактує довіру до політико-правових інститутів в морально-етичному контексті. Основу довіри він вбачає у повазі суб'єктів взаємодії один до одного, яка виникає у випадку, якщо обидві сторони поділяють спільні духовні цінності — прагнення до досягнення загального блага — і керуються в своїх діях загальним благом³. Ця максима повною мірою стосується і суду як інституту політико-правової системи суспільства. Зазначену тезу цілком підтримував і Ю.В. Готьє: «Суд, як необхідний в державі орган правосуддя, може досягти істинного свого призначення лише в тому випадку, якщо до нього є загальна довіра — це підґрунтя загального спокою в державі»⁴.

Опитування, що проводилися в західноєвропейських країнах, засвідчили, що суспільна оцінка ефективності судів має тісний зв'язок з рівнем довіри до них громадян. У таких країнах, як Данія, Фінляндія та Австрія майже половина населення вважає суди достатньо ефективними, і майже стільки ж, якщо не більше, людей довіряють судам. У Бельгії, де в ефективності судів впевнені 17 відсотків респондентів, їм довіряють лише 22 відсотки.

За експертними оцінками Україна належить до країн з дуже низьким рівнем соціальної довіри до суду⁵, причиною чого є нездатність судової систе-

ми своєчасно дати задовільну відповідь на вимогу громадянина про правовий захист. Високий рівень корупції за умови низького рівня правової захищеності громадян є негативним фактором, що позначається на загальному рівні правової культури, оскільки довіра до суду лежить в основі формування поваги до закону як одного з головних пунктів соціальної угоди і свідчить про те, що судова влада з точки зору громадян не є легітимною. Саме через це довіра до суду має не лише політико-правове, а більш глибоке — культурне значення.

Разом із тим не лише суспільство (а також окремий громадянин) зацікавлене у довірі до суду як до інституту, що забезпечує відтворення соціокультурного зразка (включно з правовим порядком, і опосередковано — моральним). Інститут суду в сучасних умовах формування власного статусу як третьої незалежної влади також прагне отримати соціальну підтримку і довіру з боку суспільства. У цьому контексті доречно навести точку зору М. Краснова, який зауважив, що саме суд ефективніше порівнянно з іншими органами влади і силовими структурами створює реальні правила поведінки, обмеження в сфері публічного життя. Населення бажає бачити у суддях носіїв справді правової (а не юридико-догматичної) свідомості, тобто носіїв тих самих демократичних цінностей, серед яких найважливішим є розуміння гідності людини як найвищої цінності.

Рівень довіри до суду має стати одним із показників ефективності заходів з реформування судової системи, що проводяться в Україні

Одночасно довіра до суду з боку широких верств населення, в свою чергу, виступає соціальним ресурсом для самих судових органів у ствердженні їх самостійності та реальної незалежності. Відповідно, для того, щоб судова реформа була ефективною, вона повинна зацікавити суспільство, яке буде «знизу» вимагати встановлення реальної автономності судової влади⁶. Отже, саме якість реалізації повноважень судової влади в повсякденних практиках судочинства визначає її рейтинг у суспільній свідомості та прогнозує очікування населення, спонукає його звертатися до судової влади. Рівень довіри до суду має стати одним із показників ефективності заходів з реформування судової системи, що проводяться в Україні.

На наш погляд, основними стандартами для визначення ефективності функціонування судової

² Див.: Фукуяма Френсис. Доверие. — М., 2004. — С. 52.

³ Див.: Ильин И. А. Теория права и государства. — М., 2003. — С. 358.

⁴ Цит. за: Анишина В. И. Основы судебной власти и правосудия в РФ: курс лекций. — М., 2008. — С. 52. (Тут і далі — переклад автора).

⁵ Див.: Політичний портрет України. Демократія в Україні: оцінки, проблеми і перспективи // Бюлетень фонду «Демократичні ініціативи». — 2004. — № 31; Стан корупції в Україні:

результати загальнонаціонального дослідження в рамках Проекту «Сприяння активній участі громадян у протидії корупції в Україні». — 2007. — С. 7—8.

⁶ Див.: Краснов М. У судебной власти есть только один защитник — общество // Рос. юстиция. — 2003. — № 6. — С. 2—6.

системи в сенсі суспільної довіри до суду можуть бути: 1) незалежність судової влади; 2) авторитет судової влади; 3) соціальна відповідальність судової влади. Розглянемо кожний з них докладніше.

Лише в правовій демократичній державі суд займає рівноправне становище із виконавчою та законодавчою владою

1. *Незалежність судової влади.* Основною проблемою у питанні довіри до суду як інституту підтримання правопорядку і торжества справедливості є впевненість в його незалежності. Незалежність як якість судової системи в сучасній вітчизняній літературі трактується в двох аспектах: 1) незалежність як самостійність судової влади, відсутність легальних повноважень, що дозволяють втручатися в її компетенцію органам законодавчої та виконавчої влади; 2) незалежність як самостійність і незаангажованість судді при прийнятті рішення у справі⁷. У першому випадку мова йде про місце судової влади в структурі органів влади. Лише в правовій демократичній державі суд займає рівноправне становище із виконавчою та законодавчою владою. Тому сучасна реформа повинна бути сконцентрована на впровадженні ряду заходів, спрямованих на досягнення формально-юридичної та реальної паритетності між судовою, законодавчою та виконавчою владою.

Кожний окремий суддя повинен чітко усвідомлювати, що саме від його поведінки залежить довіра суспільства до всієї судової системи

Однак реалії перетворень у судово-правовій сфері свідчать, що початковий етап позитивного реформування національної судової системи (1991—1996 рр.), який характеризувався впровадженням в українське законодавство міжнародних стандартів незалежності суддів, змінився періодом ігнорування політиками та керівниками держави ідеї розбудови судової влади як рівноправної із законодавчою та виконавчою. Починаючи з 2004 р. та особливо в останні роки (2007—2009 рр.) в умовах розгортання політичної боротьби чітко простежувалося намагання підпорядкувати окремі судові установи суб'єкту політичної влади. Зокрема, йдеться про прийняття сумнівних правових норм, що нівелюють позиції Верховного Суду України як найвищої судової інстанції в системі судів загальної юрисдикції, порушують організаційну цілісність та конституційний принцип єдності судової системи. Також через ЗМІ цілеспрямовано формується негативний імідж судової влади як повністю корумпованої інституції. Внаслідок цього відбувається зниження реальної незалежності судової влади та

поступово втрачається суспільна довіра до суду як об'єктивного і справедливого арбітра у правовій суперечці, демократичному і правовому способі захисту порушених прав⁸. Все це негативно позначається на іміджі суду як незалежної та самостійної інституції.

Щодо другої складової — незалежності суддів, то вона формується із сумарних індивідуальних характеристик окремих суддів. Конкретний суддя зобов'язаний мати суспільну довіру, тобто «суспільство має усвідомлювати факт, що цей суддя здійснює правосуддя у відповідності з правом»⁹. Якщо цього немає, суддя не може здійснювати свої функції. Понад те, «впевненість суспільства в тому, що судова влада спрямовує зусилля на досягнення справедливості на основі права; впевненість в тому, що судочинство здійснюється чесно, об'єктивно, за однакового ставлення до кожної зі сторін і без жодного сумніву в особистій зацікавленості в результаті процесу; впевненість у високому моральному рівні судочинства»¹⁰ є необхідною умовою існування незалежної судової влади. Саме тому кожний окремий суддя повинен чітко усвідомлювати, що саме від його поведінки залежить довіра суспільства до всієї судової системи. Це актуалізує проблему добору суддівських кадрів.

2. *Авторитет судової влади* є одним із показників позитивної соціальної оцінки діяльності судової системи країни. Суспільство сприймає суд як один із суб'єктів, що бере участь у створенні суспільної культури. Саме тому суд повинен мати авторитет у суспільстві.

Авторитет суду формується в результаті спеціальних заходів і залежить від стилю і змісту діяльності голів судів, характеру дій окремих суддів та працівників апарату суду. Дослідження свідчать, що схвальне ставлення до інституту суду не зводиться лише до міри задоволення позовних вимог у судовому рішенні. Суб'єкти-учасники судового розгляду оцінюють об'єктивність, неупередженість, своєчасність судового розгляду, професіоналізм суддів та працівників апарату суду.

Суспільне очікування щодо судової оцінки фактів правової реальності відображається у судових рішеннях. Саме в них дається авторитетна для суспільства моральна оцінка певних дій. Суд має авторитет не лише тому, що дає правову оцінку певним подіям, а через те, що у своєму рішенні він є «творцем» загального порядку життя та встановлює міру в особистих інтересах і відносинах, що суперечать один одному. Тому на становлення авторитету суду впливає також реальність,

⁸ Див.: Моніторинг незалежності суддів в Україні / За заг. ред. А. Алексеева. Центр судівських студій, Рада суддів України, Асоціація суддів України. — К., 2009. — С.4—5.

⁹ Барак А. Судейское усмотрение. — М., 1999. — С. 169.

¹⁰ Там само. — С. 287.

⁷ Див.: Михайловская И.Б. Суды и судьи: независимость и управляемость. — М., 2008. — С. 21.

своєчасність виконання судового рішення. І хоча безпосередньо виконанням судових рішень займається виконавча влада, суспільством оцінюються результативність судового розгляду саме з точки зору реального виконання постановленого судового рішення.

Усі судові рішення повинні бути обґрунтовані системою юридичних норм. Будь-які незаконні дії суду (судді) при здійсненні судочинства повинні розглядатися як порушення принципів правосуддя

Важливе значення для підвищення суспільного авторитету суду має зміцнення особистого авторитету судді, як соціальної ролі, в якій персоніфікується очікування суспільства. Суддя — це немов би еталонний громадянин держави, в якому відобразились і в якому представлено систему суспільних цінностей. На практиці це означає, що суддя при виконанні своїх повноважень, а також у позаслужбових стосунках, повинен уникати всього, що становить загрозу авторитету судової влади, посягає на гідність судді або викликає сумнів в його об'єктивності, справедливості та неупередженості.

Негативно позначається на авторитеті суду в українському суспільстві й відсутність традиції правового врегулювання міжособистісних та інституціональних спорів. Останнє пов'язане з невисокою правовою культурою населення, не затребуваної в умовах авторитарної держави радянського періоду, а тому і не сформованої на належному рівні.

З розвитком інформаційного суспільства зміцнення суспільного авторитету суду починає дедалі більше залежати від роботи ЗМІ. Ця робота повинна бути зорієнтована на задоволення інтересів суспільства, для забезпечення адекватного інформування і найширшої просвіти населення. Зокрема, рішенням Ради суддів України від 2 жовтня 2009 р. було затверджено проект Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, у преамбулі якого наголошувалося на значенні цього напрямку взаємодії для підвищення авторитету та неупередженості суду в демократичній державі.

Важливим засобом підвищення суспільного авторитету суду є правова реклама. Її основним завданням повинно стати інформування працівників апарату суду, суддів, адвокатів, громадських організацій, місцевого населення, ЗМІ, навчальних установ, державних установ, громадських, професійних організацій та інших цільових груп про функціонування, діяльність та завдання суду. В національних судах запроваджується посада спеціаліста із зв'язків з громадськістю, на якого і покладається завдання з розроблення комунікаційних стратегій суду і плану дій з метою

побудови ефективних взаємовідносин із цільовими аудиторіями суду, підвищення обізнаності про діяльність, програми та заходи, які здійснює суд, та інші напрями роботи у сфері розвитку інформаційних зв'язків між судом та суспільством.

3. *Соціальна відповідальність судової влади.* Інститут соціальної відповідальності суду є одним із соціальних регуляторів судово-владних відносин, моральною передумовою для правового характеру судової влади і довіри до неї з боку суспільства. Соціальна відповідальність суду може стати одним з надійних елементів соціального контролю, що забезпечує узгодженість між державними і суспільними інтересами. Водночас соціальна відповідальність є найважливішою моральною якістю особистості судді.

Соціальна відповідальність суду реалізується через якість судових рішень. Усі судові рішення повинні бути обґрунтовані системою юридичних норм. Будь-які незаконні дії суду (судді) при здійсненні судочинства повинні розглядатися як порушення принципів правосуддя. Ця теза підкріплюється такими міркуваннями: 1) суд є органом з владними повноваженнями, що апіорі передбачає наявність відповідальності за неправомірні дії; 2) оскільки суд є повноцінним учасником процесуальних правовідносин, що позбавляє можливості перенести відповідальність на інших осіб за порушення принципів правосуддя; 3) звернення зацікавленої особи до суду з вимогою надання відповідних судових послуг є для нього екстраординарною подією, саме за результатами такого звернення ним та оточуючими робляться висновки про наявність і дієвість правових гарантій судової влади, передбачених законодавством; 4) порушення принципів правосуддя судом внаслідок правозастосовного характеру його діяльності змінює настанови законодавця, висловлені в нормативних актах, а також не відповідає очікуванням суспільства щодо результатів правозастосовної діяльності суду.

Суд повинен нести відповідальність за судові помилки, низьку ефективність судової діяльності та нездатність забезпечити належний соціальний контроль, бюрократизацію судової системи

Деякі аспекти соціальної відповідальності суду досліджувалися в працях, присвячених юридичній антропології¹¹, однак ці роботи мають фрагментарний характер і не дають можливості вважати проблему соціальної відповідальності суддів та суду вирішеною.

¹¹ Див., напр.: Дробышевский В.С., Калинин А.Ф. Введение в юридическую антропологию. — Чита, 2004; Ковлер А.И. Антропология права. — М., 2002; Рулан Н. Юридическая антропология. Пер.с франц. — М., 1999 та ін.

Вважаємо, що соціальна відповідальність суду — проблема достатньо складна і багатоаспектна, оскільки стосується всіх без винятку відносин всередині судової системи. Понад те, вона акумулює всі види відповідальності судді, тому може розглядатися як певна система особистісних відносин між суддями і суспільством. Найважливішими, на нашу думку, компонентами соціальної відповідальності суду є: 1) політична відповідальність — детермінована тим, що судова влада в процесі своєї діяльності торкається життєво важливих інтересів суспільства і держави; 2) суспільна відповідальність — пов'язана із соціальною позицією судді, його особистісним ставленням до суспільної системи, державної влади, політики держави тощо; 3) професійна відповідальність — стрижень соціальної відповідальності. Вона має особистісний і корпоративний характер та виявляється у ставленні до виконання службових обов'язків судді. Це відповідальність за свою професію, її імідж, ефективність здійснення суддівських функцій; 4) правова відповідальність — пов'язана з додержанням норм права і закону як у сфері приватних міжособистісних стосунків, так і в галузі судововладних відносин; 5) моральна відповідальність — це усвідомлена особистістю і суддівською спільнотою необхідність дотримуватись професійного й громадянського обов'язку і моральних вимог. Це відповідальність за гуманістичний зміст судової влади; 6) ретроспективна відповідальність — це відповідальність за помилки в професійній діяльності. Суд повинен нести відповідальність за судові помилки, низьку ефективність судової діяльності та нездатність забезпечити належний соціальний контроль, бюрократизацію судової системи та ін.

Відповідальний суд — умова формування його правового характеру і суспільної довіри

Дотримання зазначених видів відповідальності визначається рівнем незалежності судової влади і мірою її самостійності. Крім того, соціальна відповідальність суду виявляється і конкретизується через особистість судді та залежить від його громадянської позиції. В останньому випадку відповідальність стає усвідомленим ставленням особистості до соціальної дійсності. Отже, соціальна відповідальність суду виявляється як самоконтроль, саморегуляція, самообмеження дій і реалізується в добропорядності суддів.

Соціальна відповідальність суду існує у двох формах: об'єктивній і суб'єктивній. У першому випадку вона виступає як міра належного, вимагає від судді вибору соціально-відповідальної поведінки; в другому, — це відчуття соціальної від-

повідальності, властивість характеру особистості, яка здатна відповідати за свої вчинки і дії. Саме з формування відчуття відповідальності починається становлення особистості судді. Виняткову роль в цьому процесі відіграє соціальний інститут суду, судова діяльність, стосунки і спілкування в цій сфері.

Характеристики щодо діяльності судової влади відображають відповідний стан всієї системи соціальних відносин в країні. Однак це зовсім не означає, що через кризовий стан у суспільстві можна виправдати безвідповідальність влади. Навпаки, саме складний соціально-економічний і духовний стан сучасного українського суспільства вимагає від влади бути відповідальною за прийняття та виконання рішень.

Визначити соціальну ефективність реформування судової влади можна шляхом порівняння надій та очікувань, що покладаються населенням на ці перетворення, з одного боку, та експертною оцінкою щодо реального функціонування судів — з другого

Таким чином, відчуття соціальної відповідальності іманентно повинно бути присутнім у свідомості суддів. Ця якість може виявлятися як безпосередньо, так і опосередковано в діяльності всієї судової системи. Відповідальний суд — умова формування його правового характеру і суспільної довіри.

Перелічені вище стандарти мають стати підґрунтям для формування методології оцінки ефективності здійснюваних судових реформ, зважаючи на необхідність підвищення суспільної довіри до суду. Вважаємо, що визначити соціальну ефективність реформування судової влади можна шляхом порівняння надій та очікувань, що покладаються населенням на ці перетворення, з одного боку, та експертною оцінкою щодо реального функціонування судів — з другого.

Разом із тим корпоративна закритість судів створює певні перешкоди для застосування кількісних методів до вивчення питання про діяльність суду, через що у дослідженні результативності судової реформи є змога опиратися лише на статистичні дані, які відображають, наприклад, відповідність складу злочину і міри покарання, якісні характеристики судових помилок та ін. Тому виправданим є використання соціологічних методів, які дозволяють визначити динаміку розвитку цього інституту, виходячи з аналізу сприйняття суспільством повсякденних практик функціонування судової влади.

Вважаємо, що показниками рівня довіри до суду в суспільстві можуть бути дані соціологічних опитувань представників різних соціальних груп: простих громадян; учасників судового процесу; адвокатів та прокурорів, які підтримують державне

обвинувачення в судах; працівників апарату судів та професійних суддів. В ідеалі оцінка рівня довіри до суду з боку громадськості повинна ґрунтуватися на власному досвіді громадян, що мали безпосередній контакт із судами. Оскільки суди обслуговують кілька категорій громадян, необхідно прагнути, щоб усі вони довіряли судам. Зокрема, можна виокремити такі категорії осіб: 1) населення території юрисдикції суду, які рідко або взагалі ніколи не зверталися до суду; 2) представники інших органів влади, місцевого самоврядування, ЗМІ та інші впливові суб'єкти, з якими суди контактують з інших питань, окрім здійснення правосуддя; 3) особи, які безпосередньо контактують із судом з приводу розгляду судової справи (учасники судового процесу, їх друзі та родичі; адвокати та державні обвинувачі та ін.); 4) працівники апарату суду, технічний персонал суду, судді, які здатні «зсередини» оцінити якість роботи суду. Як бачимо, між цими категоріями наявні відмінності щодо типу та обсягу їх контактів із судами, і для останнього важлива довіра з боку всіх цих категорій.

Звісно, кожна із зазначених категорій громадян і суд можуть по-різному оцінювати успіш-

ність роботи судової системи, їх погляди можуть бути навіть протилежними. Та все ж якщо суд працює успішно і повідомлення про результати його діяльності ефективно доносяться до відома громадян, їхня довіра до нього, ймовірно, зростатиме. Коли сприйняття певних моментів громадськістю викривлене, а їх розуміння нечітке, успішну роботу доцільно доповнити просвітницькими програмами та більш ефективним інформуванням населення. Але навіть таке різнобічне уявлення про роботу суду не є об'єктивним показником реальної ефективності діяльності суду, а тому вони повинні враховуватися разом з іншими критеріями.

Таким чином, наукова розробка проблеми довіри населення до суду як одного з показників його ефективності дасть змогу визначити та опрацювати напрями оптимізації діяльності судової системи, підвищити авторитет судової влади в суспільстві, налагодити взаєморозуміння та взаємодію між суспільством і судом з метою більш ефективного проведення судової політики, сприятиме підвищенню суспільної підтримки судової реформи в цілому.

Рішення у кримінальних справах

(Закінчення. Початок ухвали на с. 24)

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 71 КК остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім ви роком.

Як убачається з матеріалів справи, Б. за попереднім ви роком від 20 березня 2002 р. було засуджено до позбавлення волі на строк вісім років, а постановою від 23 березня 2007 р. його було звільнено умовно-достроково на два роки сім місяців 16 днів.

Відповідно до роз'яснень, що містяться в п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (зі змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 8), невідбутою частиною покарання за попереднім ви роком слід вважати, зокрема, частину покарання, від відбування якого особу звільнено умовно-достроково (статті 81, 107 КК).

Злочин, за який засуджено Б. у цій справі, він учинив у період з 1 січня по 23 липня 2009 р., тобто під час невідбутої частини покарання, призначе-

ного йому за попереднім ви роком, яка становить, як свідчать матеріали справи, два роки сім місяців 16 днів позбавлення волі.

Виходячи з цього, а також з урахуванням вимог ч. 4 ст. 71 КК, остаточне покарання Б. за сукупністю вироків у цій справі мало б бути призначене більшим від невідбутої частини покарання за попереднім ви роком.

Таким чином, суд неправильно застосував до Б. кримінальний закон, а це згідно з вимогами ст. 398 КПК є підставою для скасування вироку та направлення справи на новий судовий розгляд.

Якщо вину Б. під час нового розгляду у вчиненні інкримінованого йому злочину буде доведено, то покарання йому слід призначити за сукупністю вироків із дотриманням вимог, передбачених ч. 4 ст. 71 КК.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила скасувати вирок Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 29 вересня 2009 р. щодо Б., а справу направити на новий судовий розгляд.

В.Я. Марчак,
суддя Апеляційного суду Чернівецької області, доцент,
кандидат юридичних наук

О.А. Ревенок,
старший науковий співробітник, завідувач відділом судово-психіатричних експертиз залежних станів Українського НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України, доктор медичних наук

Висновок експерта як доказ для суду при визнанні особи обмежено осудною

Докорінні зміни в економічному, політичному та правовому житті країни протягом останніх десятиліть зумовили нове визначення пріоритетів у суспільстві з приводу правового врегулювання взаємовідносин між людиною, громадою та державою, зокрема стосовно переосмислення кримінально-правового інституту обмеженої осудності. На ці процеси значною мірою вплинуло втілення на практиці конституційного принципу визнання людини, її життя та здоров'я, прав і свобод найвищими соціальними цінностями, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). Таким чином, особу, яка вчинила злочин, не слід вважати лише суб'єктом кримінальної відповідальності, що має зазнати несприятливих юридичних наслідків у вигляді обмеження прав і покарання. Її також розглядають як носія комплексу психофізіологічних й індивідуальних психологічних властивостей, включно з психічними аномаліями, що в одних випадках визначають формування антисоціальної мотивації особистості, а в інших — впливають на обрання винним певного варіанта соціально значущої поведінки.

Юридична практика потребує наукового обґрунтування при вирішенні питань психологічного змісту, що виникають у процесі судового розгляду кримінальних справ

За даними офіційної статистики, в Україні перманентно зростає кількість осіб, які мають психічні розлади, що дедалі відчутніше впливають на інтелектуальну й емоційно-вольову складову їх життєдіяльності й спричиняють делінквентність. Вважаємо досить актуальним дослідження зазначених питань.

Ведучи мову про роль експертизи для визначення обмеженої осудності, слід зазначити, що юридична практика потребує наукового обґрунтування при вирішенні питань психологічного змісту, що виникають у процесі

S u m m a r y

The authors deal with the issue of the necessity to use complex forensic psychiatric expert examination to define state of the person's partially sanity. They stress that expert output needs to be considered in the criminal process that is one of the means to substantiate the facts.

судового розгляду кримінальних справ. Функції судово-психологічної експертизи, як вважають М.В. Костицький, М.М. Коченов, полягають у точній та об'єктивній оцінці багатоаспектних індивідуальних особливостей психічної діяльності психічно здорових обвинувачених. Загальним предметом судово-психологічної експертизи є психологічні особливості (властивості, стани, процеси) психічно здорової людини¹.

Як доречно зазначає В.О. Коновалова, найбільш доцільним щодо цього є призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи, що покликана вирішувати межові питання, які стосуються харак-

Проведення судової експертизи — це засноване на спеціальних знаннях експерта дослідження вже зібраних у справі матеріалів для встановлення фактів, що не є очевидними

теристики здорової психіки та такої, що викликає сумнів у своїй повноцінності. Дослідження, наприклад ступеня інтелектуального розвитку в неповнолітніх, які страждають олігофренією в стадії дебільності, специфіки їхньої пізнавальної діяльності, здатності правильно сприймати й оцінювати явища та обставини навколишньої дійсності дають підстави для висновків, що нерідко спричиняють визначені юридичні наслідки. Це може бути звільнення від кримінальної відповідальності, вилучення тих чи інших показань із бази даних свідків, встановлення факту обмови або самообмови, виявлення того, що характер тих чи інших проявів зумовлений фантастичними нашаруваннями або схильністю до навіювання².

Слушно зауважують Ю.М. Антонян та С.В. Бородин на тому, що виявлення того чи іншого розладу саме по собі не розкриває мотивів злочину й особливостей мотиваційного процесу. Тому завжди потрібно з'ясувати мотиви, але з урахуванням психопатологічних особливостей особи. Іншими словами, недостатньо знати діагноз, а потрібно встановити, як вплинула психопатія чи інший розлад психіки на суб'єктивне формування злочинної поведінки. Тому то й необхідно проводити комплексне психолого-психіатричне дослідження конкретних осіб³.

І.А. Кудрявцев предметом комплексної психолого-психіатричної експертизи визначає переважно «межову» психічну патологію, не виключаючи й психічної норми, цілком справедливо наголошуючи, що немає сенсу проводити декілька експертиз із метою дослідження одного й того ж предмета

та встановлювати послідовність простих, а потім комплексних експертиз. Необхідно проводити єдину комплексну психолого-психіатричну експертизу, що зможе вирішити питання як патології, так і норми⁴.

Як вважає М.В. Костицький, відповідна експертиза має називатися патопсихологічною. Однак у зв'язку з недостатнім поки що розвитком цієї науки, дискусіями з приводу її самостійності й навіть існування як науки взагалі на практиці має місце проведення комплексних судових психолого-психіатричних експертиз, в яких беруть участь спеціалісти з психології і психіатрії⁵.

Судова експертиза, або експер-

тиза в кримінальному процесі — це науково-практичне дослідження, процес пізнання, які провадить експерт, і обґрунтування висновку від-

повідно до встановленого законом порядку. У спеціальній літературі експертом називають особу, котра має спеціальні знання і залучається до кримінального процесу: для пізнання і дослідження об'єкта, яким цікавиться суд; для з'ясування і висвітлення поставлених перед ним питань; для обґрунтування стосовно цих питань висновку, який має значення доказу в справі. Загальні положення цих норм стосуються і судової психолого-психіатричної експертизи⁶. Проведення судової експертизи — це засноване на спеціальних знаннях експерта дослідження вже зібраних у справі матеріалів для встановлення фактів, що не є очевидними. За її допомогою до вже зібраних у справі матеріалів додаються нові докази, для виявлення яких було потрібно застосування спеціальних знань у певній галузі. Завдання, що ставляться перед експертизою, можуть належати до будь-якої галузі наукових і практичних знань, крім права: з'ясування правових питань входить у компетенцію слідчих органів, прокурора й суду.

Оцінюючи висновок експерта, суд вивчає його і зіставляє з іншими доказами, визначає його обґрунтованість, повноту, доведеність, а також дотримання передбачених законом правил призначення і проведення експертизи

Відповідно до закону висновок експерта для слідчих органів, прокурора й суду не є обов'язковим (ст. 75 Кримінально-процесуального кодексу України). Та оскільки у висновок викладаються фактичні дані, встановлені на основі спеціальних знань, незгода з ним слідчого, прокурора чи суду повинна бути вмотивованою. Оцінюючи висновок експерта,

¹ Див.: Костицький М. В. Судебно-психологіческая експертиза. — Л., 1987. — С. 44; Коченов М. М. Введение в судебно-психологическую экспертизу. — М., 1980. — С. 37.

² Див.: Коновалова В. О. Правова психологія: Навч. посібник. — Х., 1996. — С. 112.

³ Див.: Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступность и психические аномалии. — М., 1987. — С. 169—170.

⁴ Див.: Кудрявцев И. А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. — М., 1988. — С. 82—83.

⁵ Див.: Костицький М. В. Зазнач. праця. — С. 44.

⁶ Див.: Юридичний словник. Укладачі: кандидати юридичних наук І.П. Бутко, Р.І. Гринчук. За ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корещього, В.В. Цветкова. Вид. 2-ге переробл. і доп. — К., 1983. — С. 221.

суд вивчає його і зіставляє з іншими доказами, визначає його обґрунтованість, повноту, доведеність, а також дотримання передбачених законом правил призначення і проведення експертизи. Ці правила утворюють самостійний правовий інститут, що регламентує діяльність експерта, особливості його статусу, правову природу висновків, що складаються ним, а також ставлення слідчого, прокурора, суду й інших осіб, які беруть участь у справі (підсудного, потерпілого тощо), до експерта і його висновку.

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження

Організаційно-правові засади судово-експертної діяльності визначено Законом від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» (далі — Закон). Відповідно до ст. 7 цього Закону судово-експертна діяльність в Україні здійснюється державними спеціалізованими установами та відомчими службами — інститутами судових експертиз Міністерства юстиції України (Київським, Харківським, Донецьким, Львівським та Одеським), що діють на підставі Інструкції про призначення та проведення судових експертиз (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145), установами Міністерства охорони здоров'я України (судово-медичні та судово-психіатричні експертизи), експертними службами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України. Цим Законом також передбачено можливість здійснення судово-експертної діяльності на підприємницьких засадах: на підставі спеціального дозволу (ліцензії) та громадянами за разовими договорами. Видача ліцензій, а також атестація судових експертів із числа працівників підприємницьких структур і громадян здійснюються Міністерством юстиції України та Міністерством охорони здоров'я України відповідно до їх повноважень. Атестованій особі присвоюється кваліфікація судового експерта.

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження. Згідно зі ст. 9 Закону органи дізнання, досудового слідства та суди зобов'язані доручати проведення експертиз переважно фахівцям, які мають кваліфікацію експерта.

Отже, судово-експертна діяльність повинна здійснюватися відповідними державними органами або під контролем держави. Її мета — забезпечення високого професійного рівня експертних досліджень і надання судам та слідчим органам неупереджених

висновків експертів. Пріоритет у проведенні судових експертиз надається державним спеціалізованим установам та експертним службам. І тільки якщо в спеціалізованій установі або експертній службі немає експерта з відповідної галузі знань, проведення експертизи доручається представникові підприємницької структури чи громадянину-підприємцю, які мають кваліфікацію судового експерта. Так само має вирішуватися це питання, коли спеціалізована установа (експертна служба) з поважних причин не має можливості забезпечити експертне дослідження, особливо тоді, коли його потрібно провести невідкладно.

Трапляються непоодинокі випадки, коли проведення експертизи пов'язане з використанням специфічних знань (наприклад, із патопсихології, психології, деяких галузей медицини, психосоматики тощо), проте не тільки в спеціалізованих установах (експертних службах), а й серед підприємців немає експертів, які ними володіють. Саме тому в Законі передбачено можливість проведення експертизи громадянами, які не мають кваліфікації судового експерта. У такому разі необхідно укласти відповідний договір між громадянином-фахівцем і судом, який повинен упевнитися в тому, що громадянин володіє спеціальними знаннями з предмета експертизи та здатний виконати експертне дослідження.

Хоч би які спеціальні знання застосовував експерт у ході дослідження, його висновок завжди повинен базуватися на наукових даних. У всіх випадках експерт обґрунтовує свої висновки достовірними і перевіреними науковими фактами, а не тими, котрі перебувають ще в стадії розробки, потребують перевірки чи є спірними

Спеціальними знаннями судового експерта належить розуміти не тільки загальне уявлення особи, але й її спеціальну експертну підготовку, досвід практичної роботи за відповідною спеціальністю, вміння використовувати всі необхідні засоби і методи для проведення дослідження.

Хоч би які спеціальні знання застосовував експерт у ході дослідження, його висновок завжди повинен базуватися на наукових даних. У всіх випадках експерт обґрунтовує свої висновки достовірними і перевіреними науковими фактами, а не тими, котрі перебувають ще в стадії розробки, потребують перевірки чи є спірними.

Проаналізувавши статистичні дані Українського НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України за 2001—2009 рр., ми провели дослідження стосовно обмежено осудних осіб.

У період з 2002 по 2005 р. середній показник кількості обмежено осудних осіб, встановлених за допомогою проведення амбулаторних судово-пси-

хіатричних експертиз на досудовому слідстві та в суді змінюється у бік незначного збільшення — від 0,75% до 4,2%. У 2006 р. наявне його різке падіння — 1,2 % (228 осіб). У 2007 р. — 0,5% (138 осіб) — цей показник є найменшим за останні шість років. У 2008 р. показник кількості осіб, визнаних обмежено осудними, зростає до 1,4 % (254 особи). У 2009 р. він становив 1,3 % (218 осіб) від загальної кількості тих, стосовно кого проводилась експертиза (15 тис. 950 осіб).

Кількість осіб, визнаних обмежено осудними, при стаціонарному обстеженні приблизно в 3 рази перевищує кількість таких випадків при амбулаторних судово-психіатричних експертизах, хоча амбулаторно обстежуються майже у 4,5 рази більше підслідних та підсудних осіб. Це свідчить про вищу якість саме стаціонарної експертизи

За результатами проведених стаціонарних судово-психіатричних експертиз у середньому по Україні показник, що стосується обмежено осудності в період з 2002 по 2005 р., так само як і при амбулаторній судово-психіатричній експертизі, трохи збільшувався — від 2,7% до 4,2%. У 2006 р. він становив 4,6% (164 особи) — найбільше за весь час існування інституту обмежено осудності в Україні. У 2007 р. наявне його різке падіння — 1,3 % (51 особа). У 2008 р. показник кількості осіб, визнаних обмежено осудними, зростає до 5,6 % (197 осіб). У 2009 р. він становив — 4,6 % (165 осіб) від загальної кількості осіб, стосовно яких проводилась експертиза (3 тис. 515 осіб).

Таким чином, кількість осіб, визнаних обмежено осудними, при стаціонарному обстеженні приблизно в 3 рази перевищує кількість таких випадків при амбулаторних судово-психіатричних експертизах, хоча амбулаторно обстежуються майже у 4,5 рази більше підслідних та підсудних осіб. Це свідчить про вищу якість саме стаціонарної експертизи.

Аналіз ситуації по областях стосовно кількості рішень щодо обмежено осудності за 2009 р. засвідчив таке.

При амбулаторній судово-психіатричній експертизі середній відсоток обмежено осудних по Україні у 2009 р. становив 1,3 % (див. рис. 1), зокрема: у Волинській області 3,4 %, Івано-Франківській — 3,9 %, Луганській — 3,9 %, Хмельницькій області — 3,4 %, що становило найвищий показник експертних висновків із визнанням підекспертних осіб обмежено осудними.

Найменша кількість осіб, які згідно з висновком експерта амбулаторної судово-психіатричної експертизи діяли під час вчинення злочину у стані обмежено осудності, була у Кіровоградській, Полтавській та Сумській областях (по 0,1 %).

При стаціонарній судово-психіатричній експертизі середній відсоток обмежено осудних по Україні

у 2009 р. становив 4,6 % (див. рис. 1). Аналіз ситуації по областях цього ж року засвідчив, що найбільший він в областях: у Волинській (41,6 %), Львівській (17,9 %) та Одеській (11,6 %).

Найменша кількість осіб, які згідно з висновком експерта стаціонарної судово-психіатричної експертизи діяли під час вчинення злочину у стані обмежено осудності, була у АР Крим — 5 %, Волинській — 5 % та Сумській — 2 % областях.

Жоден з підекспертних у 2009 р. не визнавався обмежено осудним у Тернопільській та Чернігівській областях.

На підставі проведеного дослідження також можна стверджувати, що у 2009 р. питома вага осіб, визнаних обмежено осудними, більша при стаціонарній експертизі — 4,6 % та менша при амбулаторній експертизі — 1,3 %.

Такий незначний відсоток підекспертних та підсудних осіб, стосовно яких був складений висновок експерта про вчинення ними злочину в стані обмежено осудності, скоріш за все пов'язаний з відсутністю чітких критеріїв визначення цього поняття. Але найважливішою причиною такого стану справ, на нашу думку, є те, що зазначені експертизи проведені без участі спеціалістів у галузі психології.

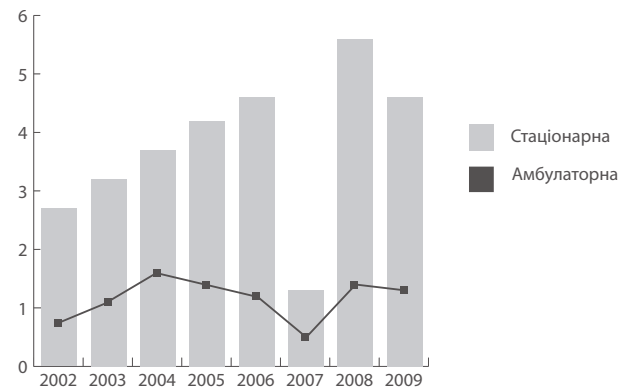

Рис. 1. Порівняння кількості амбулаторних і стаціонарних експертиз з висновком «Обмежено осудний» (2002—2009 рр.).

Встановлення стану обмежено осудності потребує вирішення низки питань психологічного змісту стосовно осіб з психічними аномаліями та виходить за межі компетенції судово-психіатричної експертизи, оскільки її предметом є питання діяльності осіб, індивідуально-психологічні особливості яких відповідають нормі (особливості сприйняття певних явищ у певних умовах, можливість адекватно їх оцінювати, особливості реагування під час екстремальних ситуацій).

Крім того, вирішення експертних питань психологічного змісту стосовно осіб із патологією психіки не може належати до компетенції судово-

психіатричної експертизи як сфери використання медичних, а не психологічних знань. Тому наукове вирішення цих питань може бути забезпечене тільки завдяки розвитку і застосуванню межової галузі науки — патопсихології⁷. Патопсихологія знаходиться на стику двох наук: психіатрії та психології. Тому доцільно призначити комплексну судову психолого-психіатричну експертизу (далі — КСППЕ), предметом дослідження якої «... зазвичай є дві групи питань: про психічне здоров'я особи (відповідь на це дає експерт-психіатр) і про індивідуально-психологічні особливості підсудного (компетенція експерта-психолога)»⁸.

Комплексний психолого-психіатричний підхід до дослідження психіки підсудних і потерпілих з ознаками «межової» патології дає змогу повніше розкрити їхні реальні можливості, причини формування в них деяких особливостей, що впливають на поведінку в кримінальних ситуаціях

КСППЕ має дуже важливе доказове значення у справах про вчинення злочину особами, які визнані судом обмежено осудними. Це зумовлено тим, що тільки професійні психіатри та психологи досконало володіють спеціальними знаннями, за допомогою яких можна виявити в особи психічний розлад і його вплив на пізнавальну та емоційно-вольову сферу психіки особи під час вчинення нею злочину. І тільки КСППЕ може дати професійно обґрунтований висновок щодо зазначених питань.

КСППЕ — окремих напрям наукової та експертної діяльності, який аналізується, методично забезпечується психіатрією, психологією та судовою експертологією і базується на положеннях чинного законодавства

Комплексний психолого-психіатричний підхід до дослідження психіки підсудних і потерпілих з ознаками «межової» патології дає змогу повніше розкрити їхні реальні можливості, причини формування в них деяких особливостей, що впливають на поведінку в кримінальних ситуаціях. Без розкриття особистісних, психопатологічних, ситуаційних факторів у генезі правопорушення висновку про обмежену осудність суб'єкта злочину бути не може. Всебічний аналіз інкримінованого діяння з винесенням обґрунтованого експертного висновку в цих випадках можливий у разі проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи за допомогою встановлених критеріїв (медико-патопсихологічному та юридичному) обмеженої осудності⁹.

⁷ Див.: Приходько Т.М. Проблеми зменшеної осудності у кримінальному праві. — Одеса, 1998. — С. 17.

⁸ Богомяков Ю. С. К вопросу об ограниченной вменяемости в теории советского уголовного права // Эффективность борьбы с преступностью и совершенствование законодательства в свете Конституции СССР. — Уфа, 1980. — С. 9—10. (Переклад автора).

⁹ Див.: Мельник В. До проблеми обмеженої осудності // Право України. — 1999. — № 1. — С. 103.

КСППЕ — окремих напрям наукової та експертної діяльності, який аналізується, методично забезпечується психіатрією, психологією та судовою експертологією і базується на положеннях чинного законодавства. Для встановлення наявного в особи психічного розладу, через який вона під час вчинення злочину не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії чи керувати ними, слід призначити та проводити зазначену експертизу. Для цього у державі створена ціла система спеціальних установ, представлених: Українським науково-дослідним інститутом соціальної і судової психіатрії та наркології, на який відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України покладено функції головної установи з вирішення проблем судової психіатрії та здійснення науково-методичного керівництва експертними комісіями України; спеціалізованими установами — Київським міським та До-

нецьким обласним центрами судово-психіатричної експертизи, де виконуються як амбулаторні, так і стаціонарні експертизи; підрозділами судово-психіатричної експертизи (амбулаторними та стаціонарними) в структурі психіатричних лікарень і психоневрологічних диспансерів, зокрема, десятьма стаціонарними відділеннями для осіб, які тримаються під вартою, та 27-ма амбулаторними судово-психіатричними експертними комісіями (з них 9 комісій є об'єднаними, амбулаторно-стаціонарними, 18 — тільки амбулаторними). Усі адміністративні територіальні одиниці України забезпечені амбулаторними судово-психіатричними експертними комісіями, приблизно половина областей України мають відділення для проведення стаціонарної експертизи, які виконують функції міжобласних¹⁰.

Такі експертизи можуть призначатися постановою органу досудового слідства, судді чи ухвалою суду. Подібні експертизи можуть проводитися в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Зазначені заклади охорони здоров'я відповідно до Порядку проведення судово-психіатричної експертизи (затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 2001 р. № 397; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 березня 2002 р. за № 215/6503) виконують функції судово-експертних установ або

¹⁰ Див.: Ілейко В.Р. Судово-психіатрична експертиза в Україні: основні тенденції розвитку // Архів психіатрії. — 2005. — № 1—4 (44—47). — С. 172—174.

підрозділів. КСППЕ виконується лікарями — судово-психіатричними експертами та психологами, склад такої комісії затверджується наказом керівника експертної установи.

КСППЕ може проводитись амбулаторно, стаціонарно, в судовому засіданні. Вона може бути первинною, додатковою й повторною. Первинною є експертиза, яка призначається у кримінальній справі з таких питань уперше. Додатковою є експертиза, яка призначається для вирішення окремих питань, які не були встановлені при первинній експертизі, а також у разі неповноти або недостатньої якості первинної експертизи, і проведення її доручається експертам у тому самому або іншому складі. Повторною є експертиза, яка призначається, якщо висновок первинної експертизи суперечить матеріалам справи, викликає сумніви щодо його правильності та визнаний органами дізнання, слідчим, прокурором, судом необґрунтованим. Призначення повторної експертизи повинно бути вмотивоване, а її проведення доручається іншому, більш кваліфікованому складу експертів.

Предметом КСППЕ є встановлення в особи психічного розладу та визначення його впливу на можливість особи усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину. Об'єктами КСППЕ є підозрювані, обвинувачені та підсудні, стосовно яких в органів дізнання, слідства та суду виникли сумніви щодо їх осудності; матеріали кримінальної справи, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, стосовно якої проводиться експертиза.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що значення КСППЕ в кримінальному процесі полягає в тому, що вона нерідко стає ефективним засобом для встановлення обставин справи та дає змогу використовувати в процесі розслідування та судового розгляду кримінальної справи увесь арсенал сучасних наукових психолого-психіатричних засобів. КСППЕ є також основним каналом для запровадження в судово-слідчу практику досягнень психології та психіатрії. Цьому експертному дослідженню закон надає значення джерела доказів, або, інакше кажучи, засобу доказування.

Книжкова полиця

«Не місце серед живих...»

Книга тим оригінальна, що написана всупереч не лише моді, а й поширеній у світі (принаймні, світі західноєвропейському) політиці.

Бо й справді: західний світ свариться пальчиком у бік прихильників смертної кари для особливо небезпечних злочинців, мовляв, гріх це великий — позбавляти людину життя, а тут виходить об'ємна книга в суперобкладинці з недвозначною назвою «Не місце серед живих...» (К.: Арт Економі, 2010. — 736 с.). Якщо хтось виснує з неї, що автори — суддя Верховного Суду СРСР та Верховного Суду України у відставці Віктор Кононенко і журналіст Андрій Чирва — писали про захоплюючий відпочинок групи випускників Гарварду на одній з альпійських баз, то це не так. І не встиг директор видавництва «Арт Економі» Сергій Кіктенко минулого року внести лише заголовок у перелік своїх книжкових новинок цю назву, як йому зателефонував штатний борець за гуманізм у всьому світі. Мовляв, ви що там збираєтесь друкувати?! Ви куди розвертаєте цивілізацію?!

Дуже хотілося б бути гуманними. Бо, за поширеною серед людей думкою, не ми людині життя давали, не нам його і відбирати... Колись смертна кара обов'язково стане анахронізмом. Та поки що...

Співробітники Інституту соціології НАН України наводять показову статистику. Протягом усього часу після накладення в країні мораторію на смертну кару (1997 рік) кількість громадян, які виступають за відновлення такого виду покарання, коливається в межах 60—75 %.

Власне, такі ж показники науковці отримували і до запровадження мораторію. Тобто вийшло так, що в цьому сенсі наша політична еліта ніби підтягувала громадян до сучасних висот гуманізму. Але чи змінилася на краще статистика особливо небезпечних злочинців? Чи стали вбивства, зґвалтування, присилування менш жорстокими? Чи поменшало в діях злочинців цинізму? Знову ж маємо справу з дуже складними запитаннями.

— Ми як автори намагалися не нав'язувати читачам ту чи іншу думку, — сказав Віктор Кононенко, який має майже сорокарічний суддівський стаж, під час презентації книги у приміщенні Київського регіонального центру Національної академії правових наук (на заході зібралися судді Верховного й Конституційного судів — діючі та у відставці, помічники суддів ВСУ, працівники прокуратури, представники ЗМІ). — Про закономірність скасування смертної кари чи, навпаки, повернення її до Кримінального кодексу у книжці говорять громадяни в іпостасі як академіків, так і працівників сільського господарства.

...Ми з колегою вирішили хоча б побіжно зачепити дуже важливу тему, яка мене бентежить як юриста все життя. Це права потерпілих внаслідок тяжких злочинів. Цього разу вирішили підійти до теми на конкретних прикладах.

— Ми кілька місяців працювали в архіві, їздили по судах, аби взяти матеріал про конкретні «розстрільні» справи, — додав другий автор, журналіст Андрій Чирва. — Так стало-

ся, що для книжки взято переважно ті справи, які свого часу розглядали судді Верховного Суду України. Ми, по-перше, пересвідчилися, що вони здійснювали правосуддя законно, справедливо, виносячи вироки, адекватні вчиненню злочинам. По-друге, доторкнулися до такого страшного соціального дна, що лише міцні нерви не дали змоги здатися і полишити ідею написання книжки. У слідчо-судових нарисах намагалися показати типажі вбивць, дослідити їхню мотивацію для вчинення жаливих злочинів...

— Книгу написано юридично вивірено, фактично точно, — ділиться враженнями колишній міністр юстиції України та Голова Верховного Суду України Віталій Бойко. — У ній чимало таких речей, які в мені, судді з великим стажем, збурили просто лавину спогадів та думок. Скажімо, як точно розписано, що чисто по-людськи означає для судді винести, виголосити вирок про призначення комусь (хай і останньому негіднику) смертної кари! Психологічно це дуже важко. Однак ми розуміли, що покарання має бути адекватним скоєному злочину. Чи нині не втрачено почуття цієї адекватності? Про це потрібно міркувати і говорити. Ми — країна не така багата й самодостатня, щоб виносити поспішні рішення...

Книгу «Не місце серед живих...» не лише поширено через торговельну мережу, а й безкоштовно передано до бібліотек, до відповідних вищих навчальних закладів, аби з багатим матеріалом ознайомилися майбутні юристи.

М.М. Дякович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного
права та процесу Львівського
національного університету
імені Івана Франка

С.В. Сенік,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного
права та процесу Львівського
національного університету
імені Івана Франка

S u m m a r y

The article deals with the principles of legal regulation of woman-and-man relations who live in a family but do not enter into any kind of marriage under the laws of Ukraine and appropriateness of including term “actual matrimonial relations” into the family legislation

Правове регулювання «фактичних шлюбних відносин»

Згідно з ч. 1 ст. 74 Сімейного кодексу України (далі — СК) якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Проте цю норму неоднаково тлумачать та застосовують на практиці як суди, так і нотаріуси.

У період з 1926 р. по 1944 р. до майна, яке було спільно набуто особами в незареєстрованому шлюбі, відповідно до закону застосовували такі ж норми, як і до майна, набутого у зареєстрованому шлюбі. Тобто майно, набуто особою, яка перебувала у фактичних шлюбних відносинах до прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р., також вважалось спільною власністю. Право спільної власності суди визначали на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 листопада 1944 р.¹

На сьогодні в юридичній літературі вживаються різні терміни, що характеризують правовідносини чоловіка і жінки, які не перебувають між собою у зареєстрованому шлюбі або у будь-якому іншому шлюбі, а саме — «громадянський шлюб», «цивільний шлюб», «фактичні чоловік та дружина», «конкубінат», «фактичний шлюб», «громадянські чоловік та дружина»

У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду РСФСР від 21 грудня 1944 р. № 11 було записано: «Оскільки згідно з чинним до видання Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. законодавством незареєстрований шлюб мав ті ж правові наслідки, що й зареєстрований, спір щодо майна, набутого до набрання чинності Указом особами, що перебували у незареєстрованому шлюбі, повинен вирішуватись відповідно до норм чинного Кодексу про шлюб та сім'ю про спільну власність подружжя»².

На сьогодні в юридичній літературі вживаються різні терміни, що характеризують правовідносини чоловіка й жінки, які не перебувають між собою у зареєстрованому шлюбі або у будь-якому іншому шлюбі, а саме — «громадянський шлюб», «цивільний шлюб», «фактичні чоловік і дружина», «конкубінат», «фактичний шлюб», «громадянські чоловік і дружина».

¹ Див.: Відомості Верховної Ради СРСР. — 1944 р. — № 60.

² Сборник постановлений Пленума Верховного Суда. — 1944 г. (Тут і далі — переклад авторів.)

Дедалі більшими темпами у наше життя входить співжиття жінки та чоловіка без державної реєстрації своїх стосунків, тобто шлюбу. Багато юристів звертається до терміну «фактичні шлюбні відносини» для того, щоб виокремити незареєстровані державою відносини між чоловіком і жінкою. А от щодо терміну «громадянський (цивільний) шлюб», то це поняття, навпаки, означає шлюб, оформлений в органах державної влади, проте без участі церкви.

Така плутанина з'явилась історично. До революційних подій 1917 р. обов'язковою умовою законності шлюбу в Російській імперії вважалося

У науковій літературі доволі часто вживається термін «конкубінат» — не короткочасна, а тривала, певною мірою стійка спільність жінки та чоловіка. Вона — відкрита, а не прихована. Конкубінат характеризується відсутністю формальних перешкод до шлюбу

церковне вінчання. На підставі виданого 20 лютого 1919 р. Декрету Раднаркому УСРР «Про громадянський шлюб і про ведення книг запису актів громадянського стану» законним став визнаватися шлюб, зареєстрований в органах державної влади, а шлюб, що укладався за релігійним обрядом, більше не створював правових наслідків³. За змістом цього Декрету зареєстрований шлюб називався «громадянський шлюб» або мовою оригіналу (російською) «гражданский брак».

На нашу думку, правильний переклад цього терміну — «цивільний шлюб», а не «громадянський». Оскільки до 1917 р. визнавалися лише церковні шлюби, а громадянські (цивільні) не допускалися, то й після 1917 р. люди за звичкою вживали термін «громадянський шлюб», маючи на увазі фактичні шлюбні відносини.

Однак ці два поняття — «громадянський (цивільний) шлюб» та «фактичні шлюбні відносини» — не слід ототожнювати.

Якщо узагальнити та визначити ознаки шлюбу за законодавством України, то такими є:

- створення сім'ї;
- союзна та договірна основа шлюбу, яка зумовлює його добровільний і вольовий характер;
- наявність гетеросексуальної пари;
- реєстрація органом державної реєстрації актів цивільного стану, без якої шлюбу як правової категорії немає.

Щодо фактичних шлюбних відносин, то аналіз як законодавства в цілому, так і судової практики підштовхує науковців, юристів-практиків і законодавця до надання цим відносинам значення

юридичного факту, який би був підставою для поширення на фактичні шлюбні відносини сімейно-правових засобів регулювання.

У науковій літературі доволі часто вживається також і термін «конкубінат». Конкубінат — це не короткочасна, а тривала, певною мірою стійка спільність жінки та чоловіка. Вона — відкрита, а не прихована. Конкубінат характеризується відсутністю формальних перешкод до шлюбу.

Історично конкубінат з'явився наприкінці посткласичного періоду розвитку римського права (IV—VI ст.ст.), коли набуло поширення позашлюбне тривале співжиття (один із різновидів римського шлюбу, але вже незаконного), тобто фактичні шлюбні відносини людей, які не могли вступити в законний римський шлюб (різне громадянство чи стан). Конкубінат практично не мав жодних правових наслідків. Діти, народжені в конкубінаті, не набували імені й статусу свого батька, не мали права на аліменти, не могли стати спадкоємцями після його смерті, не одержували статусу шлюбних дітей, на них не поширювалась батьківська влада, проте вони відрізнялися від незаконних і називалися «*liberi naturales*» — природні діти. Жінка в таких відносинах не поділяла громадянського становища і соціального стану свого фактичного чоловіка.

Руське звичаєве право давало значно більшу свободу в розлученні й укладенні повторного шлюбу, ніж канонічне. Водночас воно допускало конкубінат та просто нешлюбні відносини і, незважаючи на боротьбу церкви із цим, такі явища були широко поширені у XI—XIII ст.ст. Великого поширення на Русі набув конкубінат господарів («господ») з їхніми рабіннями (на це вказує «Руська Правда» XII ст. своєю постановою, згідно з якою після смерті господаря його раба-наложниця та її діти від нього мають бути вільними).

Руське звичаєве право давало значно більшу свободу в розлученні й укладенні повторного шлюбу, ніж канонічне. Водночас воно допускало конкубінат та просто нешлюбні відносини і, незважаючи на боротьбу церкви із цим, такі явища були широко поширені у XI—XIII ст.ст. Великого поширення на Русі набув конкубінат господарів («господ») з їхніми рабіннями (на це вказує «Руська Правда» XII ст. своєю постановою, згідно з якою після смерті господаря його раба-наложниця та її діти від нього мають бути вільними).

З прийняттям Сімейного кодексу України фактичні шлюбні відносини стали дуже поширені, оскільки основна перешкода для їх існування — це спільно нажите майно, яке відповідно до ст. 74 зазначеного Кодексу віднесено законодавцем до спільної сумісної власності, а відносини щодо цього майна отримали однакове правове регулювання як між особами, які перебувають у шлюбі, так і між чоловіком та жінкою, які спільно проживають без реєстрації шлюбу

З прийняттям СК фактичні шлюбні відносини стали дуже поширені, оскільки основна перешкода для їх існування — це спільно нажите майно, яке відповідно до ст. 74 зазначеного Кодексу віднесено законодавцем до спільної сумісної власності, а відносини щодо цього майна отримали однакове правове регулювання як між особами, які перебувають у шлюбі, так і між чоловіком та жінкою, які спільно проживають без реєстрації шлюбу.

³ Див.: Матвеев Г. К. История семейно-брачного законодательства УССР. — К., 1960. — С. 6.

М. Яцков у своїй статті «Позашлюбним відносинам бути?» з цього приводу цитує Я.М. Шевченко, яка вважає, що конкубінат стосується тільки особистого життя людини, він залежить від волі людини і від того як вона буде ці відносини, тому втручання держави зі встановленням нею правового регулювання цих відносин за типом сім'ї, на її думку, недоречне та необґрунтоване. У регулюванні фактичних правовідносин виняток мають становити лише ті правовідносини, які виникають у зв'язку з народженням дітей, а тому лише ці правовідносини мають отримувати правове регулювання у сімейному законодавстві, яке спрямоване на захист інтересів дитини як члена сім'ї⁴.

Іншої позиції щодо фактичних відносин чоловіка та жінки дотримується З.В. Ромовська, яка розглядає їх як сімейний союз жінки та чоловіка. Відсутність державної реєстрації не робить цей союз актом цивільного стану, тобто шлюбом у правовому сенсі цього правового інституту. Жінка та чоловік у цьому союзі мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя. Подальший розвиток законодавства України має йти не шляхом надання жінці та чоловікові, які спільно проживають без шлюбу, прав та обов'язків подружжя, а шляхом надання їм прав та обов'язків як особам, які проживають однією сім'єю. Ці права можуть бути тотожними за змістом (право на аліменти, право на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника і навіть право на спадкування), але підстави їх виникнення є різними⁵.

І.В. Жилінкова зазначає, що вже сьогодні в наші часи та на практиці застосовується поняття «фактичний шлюб» і підтримується думка про необхідність введення його до законодавства. Це дало б змогу, на її думку, уникнути використання хибного терміну «цивільний шлюб». І.В. Жилінкова також вважає, що фактичні шлюбні відносини за своєю суттю — це шлюбні відносини, які не мають державного визнання та реєстрації. Виходячи з того, що юридичні терміни мають бути чіткими, стислими і, водночас, ємними за змістом, можна впевнено сказати, що термін «жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі» не приживеться на вітчизняних теренах⁶.

На нашу думку, поява ст. 74 в СК внесла дисгармонію не тільки у моральний аспект укладення шлюбу, його існування та зміцнення інституту сім'ї, а й у суто юридичний, оскільки не тільки члени

нашого суспільства стали вважати, що ця норма зрівняла у статусі «шлюб фактичний» і шлюб зареєстрований, але й суди також, ухвалюючи рішення, здебільшого неправильно формулюють його резо-

На нашу думку, поява ст. 74 у СК внесла дисгармонію не тільки у моральний аспект укладення шлюбу, його існування та зміцнення інституту сім'ї, а й у суто юридичний, оскільки не тільки члени нашого суспільства стали вважати, що ця норма зрівняла у статусі «шлюб фактичний» і шлюб зареєстрований, але й суди також, ухвалюючи рішення, здебільшого неправильно формулюють його резолютивну частину щодо змісту вимоги заявника

лютивну частину щодо змісту вимоги заявника. Наприклад:

1) зміст вимоги — встановити **факт шлюбних відносин**. За результатами розгляду цієї справи Київський районний суд м. Харкова ухвалив «**встановити факт знаходження Особи 1 у шлюбних відносинах з Особою 2 у період з 1999 р. по день смерті Особи 2**» (справа № 20-202/07/04);

2) зміст вимоги — встановити **факт проживання однією сім'єю** Особи 1 та Особи 5. За результатами розгляду цієї справи Ватутінський міський суд Черкаської області ухвалив «встановити факт, що Особа 1 та Особа 5 **перебували у цивільному шлюбі** з 1976 р. по день смерті Особи 5» (справа № 2-о-14/2007);

3) зміст вимоги — встановити **факт шлюбних відносин**. За результатами розгляду цієї справи Жовтневий районний суд м. Харкова ухвалив: «1) **встановити факт** того, що Особа 1 та Особа 2, перебували у **шлюбних відносинах** з 1995 р.; 2) **визнати Особу 1 дружиною Особи 2**» (справа № 2-о-63/2009);

4) зміст заяви — встановити **факт перебування у фактичних шлюбних відносинах**. За результатами розгляду цієї справи Старокостянтинівський районний суд Хмельницької області ухвалив «встановити **факт проживання однією сім'єю** Особи 1 та Особи 2, який помер, **тобто встановити факт того, що вони проживали у фактичних шлюбних відносинах як чоловік і дружина**» (справа № 2-о-103/2007)⁷.

Аналіз зазначених судових справ дає змогу зробити певні висновки:

— формулювання вимоги до суду, на нашу думку, повинно включати: а) вимогу про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю; б) зазначення мети, для якої необхідно встановити цей факт. **Наприклад: «встановити факт проживання однією сім'єю Особи 1 та Особи 2 з метою поділу спільно нажитого майна».** Тому, якщо у змісті заяви не буде зазначено цієї інформації або вимога буде викладена неправильно, суд повинен

⁴ Див.: Яцков М. «Позашлюбним відносинам бути?» // http://www.mukachevo.net/ua/blogs/view_post/98

⁵ Див.: Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. — 3-тє вид. доп. і перероб. / З.В. Ромовська. — К., 2009. — С. 432.

⁶ Див.: Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. — Х., 2008. — С. 251.

⁷ Див.: Єдиний державний реєстр судових рішень України // <http://www.reyestr.court.gov.ua>

постановити ухвалу про залишення заяви без руху, надати строк для усунення недоліків. Якщо недоліки не будуть усунені у зазначений в ухвалі строк, суд постановляє ухвалу про повернення заяви;

— резолютивна частина (як і зміст рішення суду в цілому) повинна базуватись на законі й давати вичерпну відповідь на заявлену вимогу. В усіх зазначених прикладах із судової практики зміст резолютивної частини рішення не відповідає законодавчим положенням, особливо в частині використання термінології, а отже, рішення суду є незаконними. Наша позиція ґрунтується на тому, що відповідно до ч. 1 ст. 21 СК шлюб є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Згід-

За ч. 2 ст. 21 СК проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя, а отже, чоловік та жінка вважаються подружжям (чоловіком та дружиною) з моменту державної реєстрації шлюбу в органі державної реєстрації актів цивільного стану, а не з моменту виникнення факту спільного проживання

но з ч. 1 ст. 36 зазначеного Кодексу шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. За ч. 2 ст. 21 СК проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя, а отже, чоловік та жінка вважаються подружжям (чоловіком та дружиною) з моменту державної реєстрації шлюбу в органі державної реєстрації актів цивільного стану, а не з моменту виникнення факту спільного проживання.

У зв'язку з цим суди не можуть: встановлювати факт «перебування у шлюбних відносинах», оскільки їхні відносини не оформлені державною реєстрацією, а отже, немає як шлюбу, так і шлюбних відносин; встановлювати факт «перебування у цивільному шлюбі», оскільки таке формулювання взагалі не відповідає юридичній термінології; встановлювати факт «проживання у фактичних шлюбних відносинах як чоловіка й дружини», оскільки шлюб не зареєстрований, а отже, ці особи не вважаються чоловіком та дружиною.

Суб'єктами, які визначені у ст. 74 СК, є чоловік та жінка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, але проживають однією сім'єю. Тому суди в мотивувальній частині рішення мають встановлювати не наведені вище факти шлюбних відносин між чоловіком та жінкою, а факти, які зазначені у статтях 3, 74 цього Кодексу: 1) спільне проживання однією сім'єю; 2) спільний побут; 3) взаємні права та обов'язки.

Аналіз судової практики показав зворотне. Так, наприклад, 12 квітня 2007 р. Сихівський районний суд м. Львова, розглянувши цивільну справу за позовом Особи 1 до Особи 2 про визнання наявності

шлюбних відносин, права на $\frac{1}{2}$ частину у спільній сумісній власності та розподіл спадкового майна, встановив, що позивачка просила визнати за нею право на обов'язкову частку спадку після смерті спадкодавця Особи 3, який помер 5 листопада 2005 р., оскільки більше 15 років проживала з померлим Особою 3 однією сім'єю, тобто фактично була його дружиною.

За результатами дослідження доказової бази суд встановив, що позивачка тривалий час проживала з Особою 3 однією сім'єю, фактично була його дружиною, була непрацездатною, тому відповідно до ст. 1241 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) має право на обов'язкову частку у спадщині незалежно від змісту заповіту. Враховуючи, що позивачка не надала суду доказів того, що спірна квартира придбана за час фактичного проживання та за спільні кошти, суд дійшов висновку про неможливість задоволення позову в частині визнання за позивачкою права на половину зазначеної власності. У зв'язку з цим суд вирішив позов задовольнити частково: визнав за Особою 1 право власності на $\frac{1}{8}$ частину квартири в порядку спадкування після смерті Особи 3. У решті позовних вимог відмовлено⁸.

Як зазначено у цій самій статті ЦК, суб'єктом права на обов'язкову частку у спадщині є, зокрема, непрацездатна вдова (вдівець) незалежно від змісту заповіту. Вдова (вдівець) — це особа, яка при житті були дружиною (чоловіком) померлого (померлої). Як ми зазначали вище, у випадку спільного проживання без державної реєстрації шлюбу чоловік та жінка не вважаються подружжям, а отже, не може йтися про право на обов'язкову частку. У таких категоріях справ суд не може прирівнювати факт спільного проживання до шлюбу. І оскільки позивачка не надала доказів того, що спірна квартира придбана за час фактичного проживання та за спільні кошти, то суду потрібно було б встановлювати факт спільного проживання з метою включення цієї особи до спадкоємців четвертої черги — як такої, що спільно проживала зі спадкодавцем більше п'яти років. У задоволенні решти позовних вимог слід відмовляти.

Це стосується й категорії цивільних справ, які пов'язані з отриманням пенсії у разі втрати годувальника. Відповідно до ст. 37 Закону від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» (далі — Закон № 1788-ХІІ) непрацездатними членами сім'ї є, зокрема, дружина, чоловік, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку.

У контексті наведеного хочемо проаналізувати ще одну цивільну справу, рішенням суду в якій (також у зв'язку з неправильним тлумаченням та

⁸ Див.: Судова практика Верховного Суду України у цивільних справах: Офіц. вид. / Верховний Суд України; Упоряд.: А.Г. Ярема, Л.В. Сидорова; За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2007. — Справа № 2-61/2007.

застосуванням норм СК) встановлюється факт фактичних шлюбних відносин як чоловіка та дружини для отримання в управлінні праці та соціального захисту населення допомоги у зв'язку з втратою чоловіка.

8 серпня 2007 р. Лозівський міськрайонний суд Харківської області розглянув у судовому засіданні цивільну справу за заявою Особи 1 про встановлення факту перебування у фактичних шлюбних відносинах. Заявниця звернулася до суду із заявою про встановлення факту перебування у фактичних шлюбних відносинах, посилаючись на те, що з Особою 2 вона прожила у громадянському шлюбі більше 10 років. У судовому засіданні встановлено, що вони вели сумісне господарство, мали спільний сімейний бюджет, підтримували подружні відносини, піклувались один про одного фізично та матеріально. У цьому громадянському шлюбі вони мають сина (Особа 3). Згідно зі Свідченням про народження батьком дитини є Особа 2, який за життя піклувався про сина, виховав і утримував його матеріально. Особа 2 трагічно загинув, і у зв'язку з цим заявниця намагалася оформити в управлінні праці та соціального захисту населення допомогу у зв'язку з втратою чоловіка та батька дитини.

На підставі аналізу поданих доказів суд встановив, що є підстави для задоволення заяви Особи 1, «оскільки в судовому засіданні достовірно встановлено, що Особа 2, який помер, і Особа 1 проживали у фактичних шлюбних відносинах, тобто однією сім'єю як чоловік і дружина».

Суд вирішив заяву Особи 1 задовольнити — встановити факт проживання однією сім'єю Особа 1 та Особа 2, який помер, тобто встановити факт того, що вони проживали у фактичних шлюбних відносинах як чоловік і дружина⁹.

На нашу думку, у цій ситуації суд повинен був постановити ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі на підставі п. 1 ч. 2 ст. 122 Цивільного процесуального кодексу України. Наша позиція базується на положеннях Закону № 1788-ХІІ, відповідно до яких заявниця не належить до осіб, які мають право на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Отже, вимога має неправий характер, а тому з цієї метою суд не має права встановлювати факт спільного проживання чоловіка та жінки.

Разом з тим Дрогобицький міськрайонний суд Львівської області та Кам'янець-Подільський міськрайонний суд Хмельницької області застосували правильні формулювання змісту рішень суду у справах за заявами про встановлення факту про-

живання однією сім'єю жінки та чоловіка, де суд встановив саме *факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу*¹⁰.

Аналіз судових справ підтверджує, що зміст ст. 74 СК, яка стосується лише права на майно жінки та чоловіка, котрі проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, судами ігнорується і реалізовується всупереч її суті. До майна, що було набуто під час проживання осіб однією сім'єю, за змістом цієї норми мають застосовуватися положення сімейного законодавства, які регулюють правові відносини у сфері спільної сумісної власності подружжя. Тут йдеться саме про підстави набуття права спільної сумісної власності подружжям, здійснення подружжям цього права, особливості поділу спільного майна тощо.

Законодавець майже зрівняв правовий статус майнових правовідносин «законного» та «фактичного» шлюбу, лише з однією відмінністю: у зареєстрованому шлюбі доказувати нічого не потрібно, а при застосуванні ст. 74 СК необхідно довести, що чоловік та жінка проживають однією сім'єю і не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі; при застосуванні ст. 91 цього Кодексу — факт проживання з нею, ним їхньої дитини у випадках, передбачених сімейним законодавством

Таким чином, законодавець майже зрівняв правовий статус майнових правовідносин «законного» та «фактичного» шлюбу, лише з однією відмінністю: у зареєстрованому шлюбі доказувати нічого не потрібно, а при застосуванні ст. 74 СК необхідно довести, що чоловік та жінка проживають однією сім'єю і не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому зареєстрованому шлюбі; при застосуванні ст. 91 цього Кодексу — факт проживання з нею, ним їхньої дитини у випадках, передбачених сімейним законодавством.

Відповідно і нотаріальна практика йде хибним шляхом, коли нотаріуси автоматично застосовують положення ст. 65 СК до всіх осіб, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі. Виникає питання, чи не порушує нотаріус права і свободи громадян, визначені Конституцією України, з'ясовуючи факт перебування особи у фактичних шлюбних відносинах при посвідченні нотаріусом правочинів і оформленні цього факту заявою, зокрема, у частині заборони втручання в особисте та сімейне життя (ст. 32)? Такий підхід у застосуванні нотаріусами гл. 8 СК до фактичних «шлюбних» відносин може у майбутньому призвести до негативних наслідків. Відповідно до Закону від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ «Про нотаріат» нотаріус посвідчує безспірні права та факти і не може визначати та вста-

⁹ Див.: Єдиний державний реєстр судових рішень України // <http://www.reyestr.court.gov.ua> — Справа № 2-о-103/2007.

¹⁰ Див.: Там само. — Справи №№ 2-о-146/08, 2-о-130/09, 2-1198/08.

новлювати за заявою чоловіка чи жінки, які в зареєстрованому шлюбі не перебувають, правовий статус їхніх внутрішніх відносин, називаючи це «фактичним шлюбом».

Крім цього, в пунктах 44, 45 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі — Інструкція), затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 3 березня 2004 р. за № 283/8882, передбачається надання письмової згоди *другого з подружжя* у випадку укладення договорів щодо належного подружжю на праві спільної сумісної власності майна, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також правочинів щодо іншого цінного майна. Порядок надання згоди на укладення зазначених вище договорів особами, які проживають однією сім'єю, тобто перебувають у фактичних шлюбних відносинах, та відповідно вимог до змісту такої згоди не передбачено. Договори про заставу спільного сумісного майна посвідчуються за правилами, викладеними в зазначених пунктах Інструкції.

Законодавець поширив дію норм ст. 74 СК на майно чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, але жодним чином не на їх правовий статус та правовідносини загалом як чоловіка і жінки, які перебувають у зареєстрованому шлюбі

Якщо дію норм гл. 8 СК поширити повністю на правовідносини чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому зареєстрованому шлюбі, то у такому випадку слід поширювати на ці правовідносини і дію ч. 2 ст. 64 названого Кодексу, в якій зазначається, що договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя може бути укладений без виділу цієї частки, — що є по суті неможливим. З цього ми робимо висновок, що законодавець поширив дію норм ст. 74 СК на *майно* чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, але жодним чином не на їх правовий статус та правовідносини загалом як чоловіка і жінки, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, тому заяви щодо спільного їх проживання при посвідченні нотаріусами договорів стосовно «нібито» їхнього спільного майна замало, оскільки нотаріус повинен вчиняти правочини, які не викликать спорів у майбутньому. Таким чином, очевидним є те, що ці особи повинні отримати підтвердження свого статусу в судовому порядку, і саме рішення суду, яке визначатиме статус спільного проживання чоловіка і жінки однією сім'єю, стане безспірним фактом для нотаріуса.

Їх правовідносини також можуть бути врегульовані ними у договорі.

Відповідно до п. 172 Інструкції подружжя, а також чоловік та жінка, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю, мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, зокрема: про порядок користування майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності; про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності; про виділ у натурі частки із майна, що є у спільній сумісній власності; про надання утримання; про припинення права на утримання за домовленістю подружжя; про розмір та сплату аліментів на дитину; про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно; про спільне проживання та ведення спільного господарства тощо.

Власне, ефективність кожної законодавчої норми перевіряється на практиці. В умовах економічної кризи ст. 74 СК почали використовувати як правовий інструмент для визнання недійсними іпотечних договорів. Звернемось до судової практики.

27 серпня 2010 р. суддя Галицького районного суду м. Львова, розглянувши матеріали цивільного позову Особи 1 до Особи 2 (іпотекодавець), публічного акціонерного товариства «Банк» (іпотекодержатель), приватного нотаріуса Львівського міського нотаріального округу, за участю третіх осіб — Органу опіки і піклування Галицької районної адміністрації, Особи 3 (брат Особи 2), про визнання кредитного договору та договору іпотеки недійсними, прийняла ухвалу про відкриття провадження у цивільній справі.

У позовній заяві позивач зазначила, що з 2001 р. проживає з Особою 2 однією сім'єю, але не перебуває у зареєстрованому шлюбі. 25 серпня 2003 р. у них народився син.

Нежитлові приміщення, передані в іпотеку, придбані Особою 2 на підставі договору купівлі-продажу, посвідченого приватним нотаріусом Львівського міського нотаріального округу 8 листопада 2007 р. Відповідно до ч. 1 ст. 74 СК якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

Позивачка зазначила, що згідно з ч. 2 ст. 6 Закону від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» майно, що є у спільній власності, може бути передано в іпотеку лише за нотаріально посвідченою згодою всіх співвласників. Відповідно до ч. 2 ст. 65 СК дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про

визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового ¹¹.

26 березня 2010 р. Ворошиловський районний суд м. Донецька розглянув у судовому засіданні цивільну справу за позовом Особа 3 до Особа 4, третя особа — товариство з обмеженою відповідальністю «Український промисловий банк», про визнання договору іпотеки недійсним.

Позивач стверджував, що при укладенні оскаржуваного договору іпотеки не було враховано той факт, що на момент укладення договору відповідач перебувала у фактичних шлюбних відносинах з позивачем, і квартира, яка виступає предметом договору іпотеки, була придбана під час проживання однією сім'єю. Таким чином, позивач просив суд визнати договір іпотеки недійсним на тій підставі, що під час укладення договору іпотеки його згода не була отримана.

У подальшому позивач надав суду заяву про уточнення позовних вимог, у якій просив суд встановити факт перебування Особа 4 у фактичних шлюбних відносинах з Особа 3, визнати за ним право власності на частину квартири, переданої в іпотеку відповідно до зазначеного вище договору ¹².

Загравання законодавця з «фактичним шлюбом» призведе у кінцевому результаті до нівелювання такого інституту, як шлюб. Соціологічні опитування на сьогодні в Україні дають такі результати: з двох тисяч опитаних: 45 % — висловлюються за так званий, «цивільний шлюб», з них 69 % — чоловіки, 55 % — жінки. Фактичні «шлюбні» відносини для чоловіків створюють ілюзію свободи, а для жінок — ілюзію сім'ї. Такий підхід шкодить інституту шлюбу

Судова практика склалась таким чином, що суди в таких випадках відмовляють у задоволенні позовних вимог. Таких прецедентів можна було б уникнути у разі надання нотаріусу належного, тобто у формі судового рішення або ж передбаченого законодавством договору, підтвердження факту проживання однією сім'єю ще на стадії вчинення правочину.

¹¹ Див.: Єдиний державний реєстр судових рішень України // <http://www.reyestr.court.gov.ua> — Справа № 2-2442/10.

¹² Див.: Там само. — Справа № 2-1157/09.

Загравання законодавця з «фактичним шлюбом» призведе у кінцевому результаті до нівелювання такого інституту, як шлюб. Соціологічні опитування в Україні дають на сьогодні такі результати: з двох тисяч опитаних: 45 % — висловлюються за так званий «цивільний шлюб», з них 69 % — чоловіки, 55 % — жінки. Фактичні «шлюбні» відносини для

У більшості розвинених країн Європи все-таки визнається тільки зареєстрований державою шлюб: наприклад, у Франції, Німеччині, Бельгії. В Італії поряд з зареєстрованим шлюбом правові наслідки породжує і церковний шлюб

чоловіків створюють ілюзію свободи, а для жінок — ілюзію сім'ї. Такий підхід шкодить інституту шлюбу.

У більшості розвинених країн Європи все-таки визнається тільки зареєстрований державою шлюб: наприклад, у Франції, Німеччині, Бельгії. В Італії поряд з зареєстрованим шлюбом правові наслідки породжує і церковний шлюб ¹³.

Таким чином, автори пропонують, зважаючи на існуюче нині співвідношення та регулювання законодавством України відносин спільного проживання чоловіка та жінки поряд із законним шлюбом, прийняти одне з двох кардинально протилежних рішень:

- 1) закріпити існування поряд із зареєстрованим шлюбом фактичного шлюбу. У такому разі держава однаково передбачить захист осіб, які проживають у шлюбі, і осіб, які проживають спільно однією сім'єю без шлюбу;
- 2) законодавчо визнати лише зареєстрований шлюб, а правовідносини щодо спільного майна чоловіка та жінки, які спільно проживають однією сім'єю, будуть регулюватися лише нормами цивільного законодавства.

Це, безперечно, стане стимулом для зміцнення сімейних відносин, реєстрації шлюбу як підстави створення сім'ї з наслідками, які з цього випливають і які будуть захищені сімейним законодавством, а також для народження та виховання дітей у повноцінних сім'ях.

¹³ Див.: Государственная семейная политика европейских стран. Сборник научных трудов № 2. — М., 2009.

Звіт Верховного Суду України про використання коштів Державного бюджету України за 2010 р. (загальний фонд)

Найменування видатків	Код економічної класифікації видатків	Затверджено кошторисом на 2010 р. з урахуванням змін, грн	Надійшло коштів за звітний період, грн	Касові видатки, грн	Недофінансовані видатки, грн	Кредиторська заборгованість станом на 01.01.2011, грн
Видатки споживання (поточні)	1000	132 471 870,00	132 042 450,00	131 605 589,01	429 420,00	8 072,15
Видатки на товари та послуги	1100	84 066 070,00	84 026 250,00	83 596 392,16	39 820,00	8 072,15
Оплата праці працівників бюджетних установ	1110	60 547 800,00	60 547 800,00	60 547 697,99	0,00	0,00
Заробітна плата	1111	59 419 700,00	59 419 700,00	59 419 603,71	0,00	
Грошове утримання військовослужбовців	1112	1 128 100,00	1 128 100,00	1 128 094,28	0,00	
Нарахування на заробітну плату	1120	18 430 200,00	18 430 200,00	18 002 567,72	0,00	
Придбання товарів і послуг	1130	3 336 500,00	3 322 510,00	3 322 498,70	13 990,00	1 142,15
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар, у тому числі м'який інвентар та обмундирування	1131	1 433 700,00	1 433 700,00	1 433 692,27	0,00	
Оплата послуг (крім комунальних)	1134	1 902 300,00	1 888 440,00	1 888 440,00	13 860,00	1 142,15
Інші видатки	1135	500,00	370,00	366,43	130,00	
Видатки на відрядження	1140	58 820,00	39 920,00	37 893,00	18 900,00	
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1160	1 579 450,00	1 579 450,00	1 579 364,75	0,00	0,00
Оплата тепlopостачання	1161	636 850,00	636 850,00	636 845,55	0,00	
Оплата водopостачання і водовідведення	1162	35 000,00	35 000,00	35 000,00	0,00	
Оплата електроенергії	1163	850 000,00	850 000,00	850 000,00	0,00	
Оплата інших комунальних послуг	1165	57 600,00	57 600,00	57 519,20	0,00	
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1170	113 300,00	106 370,00	106 370,00	6 930,00	6 930,00
Окремі заходи з реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	1172	113 300,00	106 370,00	106 370,00	6 930,00	6 930,00
Субсидії і поточні трансферти	1300	48 405 800,00	48 016 200,00	48 009 196,85	389 600,00	0,00
Субсидії і поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1310	19 474 000,00	19 084 400,00	19 084 400,00	389 600,00	
Поточні трансферти населенню	1340	28 931 800,00	28 931 800,00	28 924 796,85	0,00	0,00
Виплата пенсій і допомоги	1341	28 193 820,00	28 193 820,00	28 193 816,53	0,00	
Інші поточні трансферти населенню	1343	737 980,00	737 980,00	730 980,32	0,00	
Капітальні видатки	2000	2 681 130,00	2 598 160,00	2 594 905,99	82 970,00	0,00
Придбання основного капіталу	2100	2 681 130,00	2 598 160,00	2 594 905,99	82 970,00	0,00
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	2110	349 000,00	266 100,00	262 863,95	82 900,00	
Капітальне будівництво (придбання)	2120	2 037 130,00	2 037 130,00	2 037 120,44	0,00	
Інше будівництво (придбання)	2123	2 037 130,00	2 037 130,00	2 037 120,44	0,00	
Капітальний ремонт	2130	295 000,00	294 930,00	294 921,60	70,00	
Капітальний ремонт інших об'єктів	2133	295 000,00	294 930,00	294 921,60	70,00	
ВСЬОГО:		135 153 000,00	134 640 610,00	134 200 495,00	512 390,00	8 072,15

В.С. Каменков,
*Председатель Высшего
Хозяйственного Суда
Республики Беларусь,*
доктор юридических наук,
профессор,
*заслуженный юрист
Республики Беларусь*

S u m m a r y

The author fixes attention on the necessity to use symbols and attributes of judicial power in the process of administration of justice by commercial courts. He also stresses that participants in the trial have to obey their duties, court order and accepted courtesies rules

Порядок в заседании хозяйственного суда *

Хозяйственные суды — органы государственной власти, которые уполномочены от имени государства осуществлять функцию правосудия в сфере экономики. При этом соответственно ст. 6 Кодекса Республики Беларусь от 29 июня 2006 г. № 139-З «О судостроительстве и статусе судей» (далее — КоССС) они «...призваны защищать гарантированные Конституцией Республики Беларусь и иными актами законодательства личные права и свободы, социально-экономические и политические права граждан, конституционный строй Республики Беларусь, государственные и общественные интересы, права организаций, индивидуальных предпринимателей, а также обеспечивать правильное применение законодательства при осуществлении правосудия, способствовать укреплению законности и предупреждению правонарушений».

Выполнение такой важной государственной функции предполагает соответствующее оформление помещений, в которых совершают правосудие, соблюдение при рассмотрении дел определенной процедуры, правил поведения судьи, рассматривающего дело, других участников процесса и лиц, имеющих право присутствовать в судебном заседании.

Осуществление правосудия в любом государстве сопровождается специальной ритуальностью и атрибутикой, что выражается в совершении определенных действий, в наличии мантий, париков, гербов, государственных флагов и т.п.

Выполнение такой важной государственной функции предполагает соответствующее оформление помещений, в которых совершают правосудие, соблюдение при рассмотрении дел определенной процедуры, правил поведения судьи, рассматривающего дело, других участников процесса и лиц, имеющих право присутствовать в судебном заседании

Так, в ст. 5 Закона от 5 июля 2004 г. № 301-З «О государственных символах Республики Беларусь» указано, что государственный флаг Республики Беларусь поднимается или устанавливается, в том числе, на зданиях хозяйственных судов Республики Беларусь, в служебных кабинетах судей хозяйственных судов Республики Беларусь, в залах судебных заседаний хозяйственных судов Республики Беларусь.

* Редакційна колегія визнала за доцільне як виняток опублікувати статтю мовою оригіналу.

Относительно государственного герба Республики Беларусь в ст. 10 этого же Закона говорится, что он размещается на зданиях хозяйственных судов Республики Беларусь, в служебных кабинетах судей хозяйственных судов Республики Беларусь, на печатях, на угловых штампах и бланках документов хозяйственных судов Республики Беларусь.

Роль суда как органа государственной власти, наделенного государством обязанностью претворять в жизнь его функцию по осуществлению правосудия, подчеркивается и внешними проявлениями почтения. Они призваны настроить всех участников процесса и присутствующих в судебном заседании на торжественность процедуры отправления правосудия, на уважение к суду, соблюдение порядка в судебном заседании

Согласно ст. 101 КоССС после принятия призыва судье вручаются удостоверение судьи, форменная одежда (мантия) и Кодекс чести судьи Республики Беларусь. При осуществлении правосудия судьи облачаются в мантию. Ношение мантии в период, не связанный с осуществлением правосудия, запрещается (Постановление Министерства юстиции Республики Беларусь от 11 декабря 2001 г. № 24 «Об утверждении Положения об обеспечении судей судов Республики Беларусь мантиями»).

Все лица, находящиеся в зале судебного заседания, обязаны соблюдать установленный порядок и беспрекословно подчиняться соответствующим законным распоряжениям судьи хозяйственного суда (председательствующего в судебном заседании)

Роль суда как органа государственной власти, наделенного государством обязанностью претворять в жизнь его функцию по осуществлению правосудия, подчеркивается и внешними проявлениями почтения. Они призваны настроить всех участников процесса и присутствующих в судебном заседании на торжественность процедуры отправления правосудия, на уважение к суду, соблюдение порядка в судебном заседании. Так, в ст. 183 Хозяйственного процессуального кодекса Республики Беларусь (далее — ХПК) значится:

«При входе судьи (судей) хозяйственного суда в зал судебного заседания все присутствующие в зале встают.

Лица, участвующие в деле, и иные участники хозяйственного процесса обращаются к хозяйственному суду со словами «Высокий суд», а при единоличном рассмотрении дела допускается обращение «Ваша честь». Лица, участвующие в деле, объяснения и показания хозяйственному суду дают стоя. Отступление от этих правил допускается лишь с разрешения судьи хозяйственного суда (председательствующего в судебном заседании).

Все лица, находящиеся в зале судебного заседания, обязаны соблюдать установленный порядок и беспрекословно подчиняться соответствующим законным распоряжениям судьи хозяйственного суда (председательствующего в судебном заседании).

Решение хозяйственного суда все лица, находящиеся в зале судебного заседания, выслушивают стоя».

Эти правила должны соблюдаться и в том случае, когда дело рассматривается не в зале судебного заседания, расположенного в здании суда, а в иных местах (в выездном заседании), в том числе и в кабинете судьи.

Судебное заседание должно проводиться в условиях, обеспечивающих нормальную работу хозяйственного суда и безопасность участников хозяйственного процесса. Руководящая роль суда в процессе состоит не только в том, что он в лице председателя суда и судей, рассматривающих дела, организует эту деятельность, руководит процессом судебного разбирательства, но и обязан наблюдать за порядком в зале судебного заседания, обеспечивать нормальные условия работы. Поэтому в ХПК предусмотрены меры, принимаемые в отношении нарушителей порядка в судебном заседании.

Согласно ст. 185 ХПК лицу, участвующему в деле, и (или) его представителю, нарушающим порядок во время судебного заседания, судья хозяйственного суда (председательствующий в судебном заседании) от имени хозяйственного суда делает предупреждение либо привлекает их к ответственности в соответствии с законодательством.

О предупреждении лица, участвующего в деле, и (или) его представителя, нарушающего порядок во время судебного заседания либо привлеченных к ответственности в соответствии с законодательством, хозяйственный суд выносит определение, которое может быть обжаловано в порядке, установленном ХПК.

В случае повторного нарушения порядка в судебном заседании лица, указанные в ч. 1 настоящей статьи, на основании определения, вынесенного хозяйственным судом, могут быть удалены из зала судебного заседания на все время судебного разбирательства или на его часть. В последнем случае хозяйственный суд знакомит лицо, вновь допущенное в зал заседания, с процессуальными действиями, совершенными в его отсутствие.

В случае нарушения порядка в судебном заседании лицами, участвующими в деле, хозяйственный суд вправе объявить в судебном заседании перерыв, приостановить или отложить разбирательство дела.

Иные участники хозяйственного процесса и граждане, присутствующие при рассмотрении дела, при повторном нарушении порядка в судебном заседании по распоряжению судьи хозяйственного суда (председательствующего в судебном заседании) удаляются из зала заседания, о чем делается запись в протоколе судебного заседания.

В случае нарушения порядка в судебном заседании прокурором, участвующим в деле, хозяйственный суд уведомляет об этом вышестоящего прокурора.

В случае нарушения порядка в судебном заседании лицами, участвующими в деле, хозяйственный суд вправе объявить в судебном заседании перерыв, приостановить или отложить разбирательство дела

Если действия нарушителя порядка в судебном заседании содержат признаки преступления, хозяйственный суд направляет представление соответствующему прокурору для рассмотрения вопроса о возбуждении уголовного дела в отношении нарушителя.

Режим проведения судебного заседания объективно требует от каждого присутствующего в зале судебного заседания соблюдения установленного порядка. Его нарушение может проявляться в виде: громких разговоров или выкриков, хождения по залу судебного заседания, пререканий, оскорблений и т.п. Помимо мер, предусмотренных ХПК, за нарушение порядка во время судебного заседания в Кодексе Республики Беларусь от 21 апреля 2003 г. № 194-З «Об административных правонарушениях» установил также административную ответственность за неуважение к суду: «Неуважение к суду, выразившееся в уклонении от явки в суд, то есть неявка по вызову без уважительной причины, либо в неподчинении распоряжению председательствующего, либо в нарушении порядка во время судебного заседания, а равно совершение иных действий, свидетельствующих о явном пренебрежении к суду, — влекут наложение штрафа в размере от восьми до пятидесяти базовых величин или административный арест» (ст. 24 этого Кодекса).

В ст. 2 Кодекса чести судьи Республики Беларусь, принятого 5 декабря 1997 г., тоже предусмотрено определенные этические правила, в том числе в процедуре рассмотрения дел, обязательные для каждого судьи Республики Беларусь, независимо от должности. В соответствии с Конституцией Республики Беларусь судья независим и подчиняется только закону. Никакие ссылки на «высшую справедливость» и целесообразность, чьи-либо интересы и другие обстоятельства не могут признаваться приоритетными по отношению к Конституции Республики Беларусь и другим принятым в соответствии с ней актам законодательства.

При осуществлении правосудия судья должен руководствоваться законом и своей совестью.

Судья не должен допускать влияния на свою деятельность по осуществлению правосудия со стороны кого бы то ни было, в том числе должностных лиц вышестоящих судов, других должностных лиц, независимо от занимаемой должности и положения, коллег по работе, родственников, друзей или знакомых. Добросовестное выполнение судьей служебного долга должно иметь для него преобладающее значение. Он должен быть свободен от влияния общественного мнения, каким бы оно ни было для него неблагоприятным, от опасений критической оценки его деятельности.

Не вправе судья и делать публичные комментарии, высказывать публично свое мнение по делам, поступившим в суд, находящимся в производстве самого судьи или других судей, а также по рассмотренным делам, до вступления в законную силу состоявшихся по ним решений. Он не должен использовать для целей, не связанных с судопроизводством, или предавать гласности информацию, полученную в связи с осуществлением своих полномочий.

В судебном заседании судья должен стремиться к созданию обстановки торжественности, доброжелательности и спокойствия, а также проявлять терпение, уважение и вежливость по отношению к сторонам, их представителям, свидетелям, другим участникам судебного заседания. Он не должен выражать каким-либо способом (словом, жестом, мимикой) свое отношение к тому или иному участнику судебного заседания.

Судья обязан хранить профессиональную тайну в отношении информации, связанной с выполнением служебных обязанностей, за исключением информации, полученной в открытом судебном заседании.

К вопросам организации судебного заседания и порядка его проведения имеют непосредственное отношение и секретари судебного заседания — помощники судей. В Положении о секретаре судебного заседания — помощнике судьи хозяйственного суда Республики Беларусь от 14 октября 2009 г. № 59 указаны следующие обязанности помощника судьи: принимать от канцелярии и представлять судье переданные руководством хозяйственного суда для рассмотрения иски заявления (заявления), ходатайства; формировать судебные дела, принятые хозяйственным судом к производству; извещать участников процесса о времени и месте проведения судебного заседания, проверять их явку в суд; устанавливать причины неявки участников процесса и докладывать о них судье; проверять до дня судебного заседания наличие почтовых уведомлений о вручении повесток, определений и других документов

участникам процесса и при их отсутствии сообщать об этом судье для принятия дополнительных мер по обеспечению явки участников процесса, вручению документов; вести протокол судебного заседания; составлять протокол об административном правонарушении в случаях, предусмотренных ПИКоАП;

заполнять: карточки учета рассмотрения и движения дел; карточки движения дела автоматизированной информационной системы управления делопроизводством системы хозяйственных судов Республики Беларусь; регистрационные карточки по административным правонарушениям;

осуществлять: контроль по соблюдению установленных законодательством сроков отправки документов участниками процесса по результатам рассмотрения дел, жалоб, заявлений, ходатайств, обращений; подбор по поручению судьи нормативных правовых актов, материалов судебной практики, необходимых для рассмотрения дела;

контролировать сроки рассмотрения дел, по которым отложено разбирательство или приостановлено производство, своевременно докладывать судье об устранении (либо неустранении в определенный судом срок) обстоятельств, вызвавших их отложение или приостановление;

готовить проекты: процессуальных документов, в том числе по приказному производству и при урегулировании спора в порядке посредничества; ответов на обращения и запросы по делам, находящимся в производстве судьи;

размещать электронные копии судебных постановлений на соответствующих сетевых ресурсах и в автоматизированных информационных системах.

Как уже указывалось выше, к порядку в судебном заседании напрямую относятся и вопросы безопасности судов, судей и иных участников процесса, которые обеспечиваются организационно-правовыми мерами, принимаемыми руководством соответствующего суда.

В некоторых государствах при судах или отдельно действуют службы судебных приставов, которые и обеспечивают обозначенную безопасность. Например, в Российской Федерации в соответствии ст. 11 Федерального закона от 21 июля 1997 г. № 118-ФЗ «О судебных приставах» судебный пристав по обеспечению установленного порядка деятельности судов обязан: обеспечивать в суде, а при выполнении отдельных процессуальных действий вне здания, помещений суда безопасность судей, присяжных заседателей и иных участников судебного процесса; обеспечивать по поручению судьи безопасность доставки уголовного дела и вещественных доказательств к месту проведения судебного

заседания; поддерживать общественный порядок в здании, помещениях суда; выполнять распоряжения председателя суда, председательствующего в судебном заседании судьи по обеспечению общественного порядка в здании, помещениях суда; осуществлять охрану здания, помещений суда; в случае принятия решения об охране здания, помещений суда в круглосуточном режиме осуществлять такую охрану; на основании постановления суда (судьи) или дознавателя службы судебных приставов осуществлять привод лиц, уклоняющихся от явки по вызову суда (судьи) или дознавателя службы судебных приставов; на основании постановления судебного пристава-исполнителя, утвержденного старшим судебным приставом, осуществлять привод лиц, уклоняющихся от явки по вызову судебного пристава-исполнителя; по поручению старшего судебного пристава обеспечивать безопасность судебных приставов-исполнителей, иных должностных лиц Федеральной службы судебных приставов при исполнении служебных обязанностей; при исполнении служебных обязанностей предупреждать и пресекать преступления и правонарушения, а в случае необходимости передавать правонарушителей в органы внутренних дел; взаимодействовать с сотрудниками органов внутренних дел, военнослужащими воинских частей (подразделений) и иными лицами, осуществляющими конвоирование и (или) охрану лиц, содержащихся под стражей, по вопросам охраны и безопасности конвоируемых лиц.

К порядку в судебном заседании напрямую относятся и вопросы безопасности судов, судей и иных участников процесса, которые обеспечиваются организационно-правовыми мерами, принимаемыми руководством соответствующего суда

В хозяйственных судах в залах судебных заседаний, кабинетах судей и аппарата суда могут располагаться кнопки тревоги, здания судов находятся под постоянным видеоконтролем, участники процесса допускаются в здание суда через систему металлоискателя. Для повышения уровня и порядка организации работы в отдельных хозяйственных судах уже установлены информационные системы (инфокиоски, мониторы), обеспечивающие лицам, участвующим в деле, возможность получить дополнительную информацию о делах, законодательстве, судебных расходах и т.п.

Однако соблюдение порядка в судебном заседании не должно препятствовать реализации принципов хозяйственного судопроизводства. Наоборот, порядок в судебном заседании должен способствовать обеспечению соблюдения всех принципов судопроизводства.

Міжнародні зв'язки

На запрошення Інституту «Правова ініціатива в Центральній Європі та Євразії» (CELLI Institut) судді Верховного Суду України Тетяна Гошовська, Тетяна Жайворонок, Олена Кузьменко, Олександр Потильчак та Віктор Школярєв взяли участь у регіональному тренінгу з питань інтелектуальної власності, що проходив з 24 по 29 січня 2011 р. у м. Празі.

До складу делегації, яку супроводжувала начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду Ліна Губар, входили також судді апеляційних та районних судів.

Тренінг був присвячений питанням патентного права та використання й захисту торговельних марок, особливо увага зверталася на дотримання права інтелектуальної власності Європейського Союзу. Серед залучених експертів були фахівці зі США, Канади, Австрії, Чехії та України, які мають досвід у питаннях європейської інтелектуальної власності.

Члени делегації зустрілися також із Надзвичайним та Повноважним Послом України у Чеській Республіці Іваном Грицаком, який поінформував їх про стан двосторонніх відносин між Україною та Чеською Республікою.

У рамках проекту «Експертна підтримка Верховного Суду України Великобританією» 9 лютого 2011 р. у Верховному Суді України відбувся семінар на тему «Верховенство права та статус суддів».

Експерти в галузі права зі Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії Сер Генрі Брук, Сер Брайан Нейл та Стів Джейкоб поділилися з суддями Верховного Суду досвідом діяльності судової системи у своїй країні.

Сер Генрі, адвокат і суддя зі стажем роботи понад 40 років, розповів про принципи та загальний підхід до питань верховенства права у Великобританії. Особливо він приділив увагу взаємодії між виконавчою, законодавчою та судовою складовою влади у своїй країні, відносинам між суддями і ЗМІ, питанням захисту суддів у правовому суспільстві.

Суддя з Великобританії нагадав, зокрема, що принцип незалежності суддів у Сполученому Королівстві закріплений законодавчо більш ніж 300 років тому, а до сьогодні він підсилений справжньою повагою громадян до суду і є непорушним.

На думку Сера Генрі, потреба в чіткому розумінні суспільством причин забезпечення справжньої незалежності судової влади існує завжди, оскільки, якщо такі причини незрозумілі, це може вплинути на правові норми; конвенції; закони та звичаї парламенту. «І тоді можна знову повернутися до конституційної трясовини, з якої Англію вдалося витягти у 1688 р.», — наголосив він.

Сер Генрі Брук назвав чотири головні принципи забезпечення незалежності судової влади, яких дотримуються у Великобританії: судді не мають права брати участь у політичних процесах; не можуть бути притягнуті до цивільної або кримінальної відповідальності за відправлення правосуддя; виконавча влада не має права усувати з посади суддів; умови праці та розмір заробітної плати повинні забезпечувати їх фінансову незалежність.

З 1399 р. функції вищої судової інстанції у Сполученому Королівстві належали Палаті лордів як вищому апеляційному органу. Створення Верховного Суду у 2009 р. згідно з Актом про конституційну реформу було зумовлене прагненням до більшої прозорості у питанні призначення суддів і остаточної незалежності судової влади від виконавчої та законодавчої.

На переконання англійських експертів, відносини між виконавчою та судовою владою мають ґрунтуватися на тому, що судова влада поважає роль, яку відіграє виконавча, і — навпаки. Навіть якщо виконавчій владі не подобаються певні рішення, засобом вирішення таких питань має бути винятково судове оскарження.

Для англійських гостей незрозумілою залишилася логіка тих процесів, що відбуваються нині навколо найвищої судової інстанції в Україні: обмеження повноважень Верховного Суду, позбавлення його необхідних умов для роботи, спонукання суддів до переходу в суди нижчих інстанцій.

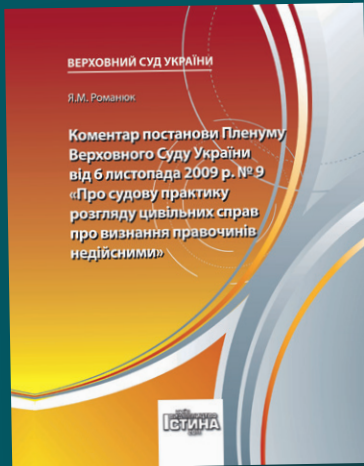
Наступного дня експерти з Великобританії на запрошення судді Верховного Суду України Богдана Пошви взяли участь у судовому засіданні.

11 лютого 2011 р. у рамках зазначеного проекту відбулася наступна зустріч з експертами зі Сполученого Королівства. Тема семінару — «Цивільне і кримінальне процесуальне право у Великобританії».

У роботі семінару взяли участь судді Верховного Суду України Василь Гуменюк, Михайло Гриців, Тетяна Жайворонок, Галина Канигіна, Єлизавета Ковтюк, Олександр Коротких, Наталія Лященко, Микола Плярюк, Богдан Пошва, Олександр Прокопенко, Олександр Потильчак, Тетяна Таран, Ольга Шаповалова, Іван Шицький та працівники апарату Суду.

Видавництво «Істина» пропонує:

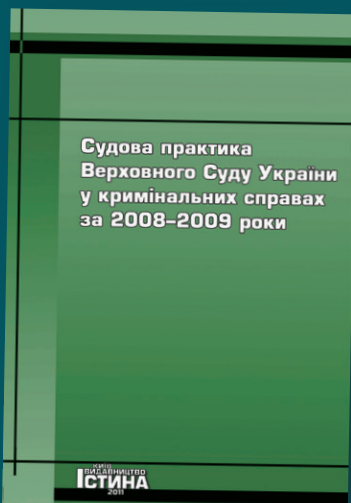
Індекс 40358

Романюк Я.М. Коментар постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». — К., 2011. — 96 с.

Пленум Верховного Суду України у прийнятій 6 листопада 2009 р. постанові № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» надав судам низку роз'яснень щодо застосування положень законодавства при розгляді такої складної категорії справ, як справи, пов'язані з недійсністю правочинів. Запропонований коментар цієї постанови підготовлений суддею Верховного Суду України — одним із розробників її проекту — і висвітлює мотиви та обґрунтування, якими керувався Верховний Суд, даючи відповідні роз'яснення.

Коментар покликаний допомогти розібратися суддям, адвокатам, іншим практикуючим юристам, усім, хто цікавиться питаннями недійсності правочинів, у правових позиціях Верховного Суду України щодо вирішення справ цієї категорії.

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008—2009 роки / За ред. П.П. Пилипчука. — К., 2011. — 736 с.

Видання «Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах» засновано з метою інформування суддів та інших юристів про основні напрями судової практики і сприяння в однаковому застосуванні всіма судами загальної юрисдикції кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

Збірник містить витяги із судових рішень у кримінальних справах за 2008 та 2009 роки, які були розглянуті Верховним Судом України у касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

Зобов'язальне право України: Підручник /
За ред. Є.О. Харитоновна, Н.Ю. Голубевої. — К., 2011. — 848 с.

У підручнику відповідно до програми курсу «Цивільне право України» викладено матеріал, який стане у нагоді студентам юридичних вищих навчальних закладів при підготовці до практичних занять, заліків та іспитів із цієї дисципліни.

Крім аналізу чинного законодавства, в підручнику наводяться матеріали судової практики й теоретичні розробки з вирішення основних проблем зобов'язального права.

Книга розрахована на студентів, аспірантів і викладачів юридичних вузів, а також на працівників судів, органів прокуратури, нотаріату, адвокатури й інших організацій.

Книги можна замовити у видавництві «Істина»:

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_book@ukr.net

www.istina-books.com.ua